

FÖRDJUPAD KULTURMILJÖUTREDNING OCH KONSEKVENSBESKRIVNING

- NY DETALJPLAN FÖR VÅRD OCH FORSKNING VID PER DUBBSGATAN

UPPDRAG

Uppdragsnamn: Kulturmiljöutredning Per Dubbsgatan
Titel på rapport: Fördjupad kulturmiljöutredning med konsekvensbeskrivning ny DP Per Dubbsgatan

Datum: 2018-09-24

MEDVERKANDE

Beställare: Göteborgs stad
Kontaktperson: Madelene Seberbrink

Konsult: Tyréns AB
Uppdragsansvarig: Jonas Sundvall
Handläggare: Linnéa Tidäng
Emelie Mattsson
Emma Ask

Kvalitetsgranskning: Jonas Sundvall

Tyréns AB

Tel: 010 452 20 00
www.tyrens.se

Säte Stockholm
Org.Nr: 553194-7986

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1	SAMMANFATTNING	5	5.5	STRÅK 2, FRÅN WAVRINSKYS PLATS	50
1.1	DEL 1	5	5.6	STRÅK 3, FRÅN LINNÉPLATSEN	56
1.2	DEL 2	8	5.7	STRÅK 4	64
1.3	FÖRSLAG TILL ÅTGÄRDER	10	5.8	PLATSER	68
2	INLEDNING	12	6	KULTURVÄRDEN	76
1.4	BAKGRUND	12	6.1	ARKITEKTUR	76
1.5	SYFTE	12	6.2	TRAFIK OCH KOMMUNIKATION	78
1.6	UTREDNINGSOMRÅDE	12	6.3	STRÅK OCH SIKTLINJER	79
1.7	AVGRÄNSNING	14	6.4	SAMMANFATTANDE ANALYS	80
1.8	METOD OCH GENOMFÖRANDE	14	7	ANTIKVARISK KONSEKVENSBESKRIVNING	82
3	FÖRUTSÄTTNINGAR	16	7.1	PLANFÖRSLAGET	82
3.1	LAGRUM	16	7.2	STRÅK 1, VY 1	88
3.2	PLANFÖRHÅLLANDEN	16	7.3	STRÅK 1, VY 2	90
3.3	BEVARANDEPROGRAM	18	7.4	STRÅK 2, VY 1	92
3.4	PLANOMRÅDETS BYGGNADER	20	7.5	STRÅK 2, VY 2	94
3.5	TIDIGARE UTREDNINGAR	28	7.6	STRÅK 3, VY 1	96
4	HISTORIK	32	7.7	STRÅK 3, VY 2	98
4.1	OMRÅDETS FRAMVÄXT	32	7.8	STRÅK 4, VY 1	100
4.2	BEBYGGELSEUTVECKLING INOM PLANOMRÅDET	36	7.9	PLATS 1- GRÖNA STRÅKET	102
5	NULÄGE	38	7.10	PLATS 2- NORRA ENTRÉN	104
5.1	NÄROMRÅDET	38	7.11	PLATS 3- HUVUDENTRÉN	106
5.2	UTREDNINGSOMRÅDET	40	7.12	PLATS 4- ODONTOLOGEN	108
5.3	UTVALDA STRÅK	42	7.13	SAMMANFATTANDE ANALYS	110
5.4	STRÅK 1, FRÅN EHRENSTRÖMSGATAN	44	7.14	FÖRSLAG TILL ÅTGÄRDER	112

Illustrationen visar planområdet i rött och utredningsområdet i vitt.

1 SAMMANFATTNING

I samband med planarbete med syfte att pröva ny bebyggelse för vård och forskning vid Per Dubbsgatan-Medicinareberget och Sahlgrenska universitetssjukhuset har Tyréns på uppdrag av stadsbyggnadskontoret, Göteborgs stad anlitats för att ta fram en fördjupad kulturmiljöutredning för det aktuella planområdet med närområde samt konsekvensbeskrivning av aktuellt planförslag. Arbetet har delats upp i del 1, *Fördjupad kulturmiljöutredning* och Del 2, *Antikvarisk konsekvensbeskrivning*.

1.1 DEL 1

Syftet med den fördjupade kulturmiljöutredningen är att ge en beskrivning och karaktärisering av undersökningsområdets kulturhistoriska, arkitektoniska och upplevelsemässiga kvaliteter. Underlaget har tillsammans med tidigare framtagna kunskapsunderlag fungerat som grund för den antikvariska konsekvensbeskrivningen i del 2, vilken i sin tur ska bedöma och redogöra för vilka effekter och konsekvenser planförslaget får på områdets kulturmiljökvaliteter.

Utöver de värdebärande karaktärsdrag som lyfts i tidigare utredningar som fokuserat på områdets historiska framväxt och planområdets enskilda byggnader utgör denna utredning ett komplement som också tittat på områdets stadsrum och berättelser, ett perspektiv som saknats tidigare.

Analysarbetet har utgått ifrån en modell där fyra promenader/stråk inom och genom området valts ut för att fungera som utgångspunkt för beskrivningar och karaktärisering. Urvalet av promenader gjordes genom att på plats identifiera betydelsefulla huvudstråk som leder till eller bort från undersökningsområdet. Från promenaderna har ett antal strategiska vyer mot och inom planområdet, där de visuella upplevelserna av områdets rumsliga och fysiska kulturmiljöegenskaper kommer till uttryck, valts ut. Stråk, vyer och platser inom området har analyserats och utifrån dessa har sedan värdebärande karaktärsdrag och områdets historiska läsbarhet identifierats. Att denna metoden valt har varit med utgångspunkten att försöka fånga det mänskliga perspektivet snarare än ett fågelperspektiv.

OMRÅDETS KARAKTÄR OCH VÄRDEN

Området kring Medicinareberget och nuvarande Sahlgrenska har sedan 1800-talets slut gått från lantlig utkant av staden till att under 1900-talet succesivt utvecklats och anpassats till det täta institutionsområde det idag utgör.

BLANDAD BEBYGGELSE

Platsen i och kring området är komplext och kan både beskrivas som blandad och brokig men också som ett relativt tydligt identifierbart avgränsat område. Trots den kuperade topografin, den blandade bebyggelsen och den barriär som Per Dubbsgatan utgör finns här en tydlig känsla av ett sammanhållet verksamhetsområde både när man rör sig mot och inom själva området.

Från väst upplevs området börja när Per Dubbsgatan svänger och man möts av Norra Entréhuset och Vanförestalten. Från öst avgränsas området främst där Ehrenströmsgatan och Guldhedsgatan möts. Området präglas av en tydlig öst västlig riktning som sannolikt grundar sig i områdets topografi men också av hur det ursprungliga paviljongsjukhusets placering och utbredning en gång förlades.

INTIMA OCH LUGNA STADSRUM

Trots sin relativt täta bebyggelse som präglas av mer eller mindre stora byggnader finns också ett antal definierade rum. Dessa rum skapar både luftighet och utrymme såväl som en viss intimitet och känsla av lugn i en miljö som annars kan upplevas som myllrande och i viss mån stressig. Var och en av de definierade platserna tycks bidra till området som helhet. Norra Entrén, Odontlogen och i viss mån Huvudentrén kan sägas bidra kommunikativt genom parkering, angöringsytor och entreér. Det *Gröna stråket* framför Per Dubbshuset och i viss mån det *Bruna stråket* på södra sidan av sjukhusets huvudbyggnad bidrar i stället med lägre intensitet, större inslag av grönska och en plats där tempot upplevs betydligt lägre.

HELA 1900-TALET HISTORIA REPRESENTERAD

Den successiva utveckling som området genomgått under hela 1900-talet och fram till idag kan trots sin blandade arkitektur och skala ändå tydligt avläsas. Detta inte minst genom att varje utbyggnadsfas fortfa-

rande finns representerad bland områdets byggnader. Här finns goda exempel från såväl den första fasen kring sekelskiftet 1900 genom exempelvis Vanförestalten och Per Dubbshuset, den andra fasen från 1930–1950-talet genom Norra Entréhuset, den tredje fasen med 1950-1970-talets storskalighet genom exempelvis centralkomplexets Högdal och Odontologen såväl som de senaste 30 årens tillägg.

VÄRDEFULLA INTERIÖRER

Inom samtliga byggnader finns också interiöra värden som genom rum och fast inredning tydligt speglar sin utbyggnadsfas genom stil, material och utformning. Särskilt höga interiöra kulturvärden finns utpekade i Per Dubbshuset och Vanförestalten. Genom en homogen materialsammansättning som domineras av rött tegel och sin gemensamma ursprungliga funktion knyts de olika faserna också ihop. Alla representerar de sin tids syn på god vård och speglar samtidigt välfärdssamhällets framväxt där sjukvården byggts ut och utvecklats från filantropiskt finansierade satsningar till allmän sjukvård som en rättighet för alla.

Sammantaget ger hela området, som kulturmiljö betraktat, en bild av sjukvårdens framväxt och de stora materiella och mänskliga insatser som gjorts på det medicinska fältet under de senaste 125 åren.

Identifierade värdebärande karaktärsdrag och vad dessa kan berätta om området har legat till grund för bedömningen av planförslagets konsekvenser för områdets kulturmiljökvaliteter som genomförts i Del 2.

Värdebärande karaktärsdrag och egenskaper

- Norra entrébyggnadens signalerar områdets början mot staden.
- Tydlig öst-västlig riktning som härrör från det ursprungliga paviljongsjukhuset.
- Per Dubbsgatan trafikintensiv pulsåder och barriär som löper genom området.
- Fåtal landmärken som dominerar området från håll.
- Området präglas av en blandad arkitektur där hela 1900-talets arkitekturhistoria finns representerad. Brett spann av byggnader i olika stil från olika perioder gör utvecklingen lätt avläsbar.
- Homogen materialkomposition dominerat av rött tegel.
- Planområdets byggnader har en relativt homogen skala.
- Intima och lugna stadsrum i en annars myllrande och tidvis stressig miljö.
- Långa siktlinjer genom området genom släpp mellan byggnader och öppna platser.
- Grönstruktur som utgör rumslig inramning/avgränsning. Rekreationsutsikter, parkmiljöer och rabatter utformade efter sin samtids gestaltnings- och vårdideal.
- Området präglas av sin bergiga topografi vilket påverkat byggnader norr om Per Dubbsgatan.

Läsbarhet/berättelse baserad på kulturmiljöns egenskaper

- Kulturmiljöns egenskaper visar på det tidiga 1900-talets byggande då nya byggnader uppfördes genom anpassning till rådande topografiska förhållanden vilket möjliggjorde att värdefull naturmark som lövskog och bergsknallar kunnat sparas.
- Bebyggelse som visar på hur sjukhusets, sedan starten vid sekelskiftet 1900, kontinuerligt utvidgats och anpassats till rådande behov och vårdideal.
- Huvudbyggnadens högdal speglar sjukhusets ursprungliga paviljonganläggnings öst-västliga riktning. En riktning med historisk kontinuitet från det sena 1800-talet.
- Bevarade byggnader från tidigt 1900-tal berättar om den tidens rådande vårdideal med fristående men sammanlänkade paviljonger.
- Bebyggelsen homogena materialkomposition, där rött tegel dominerar, berättar om en arkitektonisk grundtanke om anpassning och hänsyn gällande fasadmaterialen. En grundtanke som levt igenom alla decennier allt sedan sjukhusets tillkomst i slutet av 1800-talet.
- 1930- 50-talets stora utbyggnadsfas tydligt läsbar. Byggnaderna är ett resultat av en funktionsindeldad sjukvård som slog igenom under 1930-talet, samt 1950-talets nya teknik och rationella byggande som resulterade i högre och mer platseffektiva byggnader.
- Bevarade interiörer i byggnader från tidigt 1900-tal berättar om tidens rådande ideal med höga ambitioner gällande material och utformning i offentliga miljöer.
- Områdets olika definierade stadsrum och dess olika karaktär speglar både funktion och den tid platserna tillskapades.

1.2 DEL 2

Syftet med del 2 är att beskriva och tydliggöra vilken påverkan och konsekvens planförslaget får för planområdets och sjukhusområdets samlade kulturvärden. Analysen utgår ifrån platsens konstaterade värdebärande karaktärsdrag och historiska läsbarhet representerade av sju synbilder och fyra platser som identifierats som särskilt viktiga för förståelsen av området i Del 1. Den bedömningsmetod som använts har delats i två steg. Det första steget har en beskrivande karaktär, där läsbarheten strukturerats relativt vilka egenskaper i synupplevelsen som påverkas och på vilket sätt. Därefter görs en samlad bedömning av påverkansgraden. Bedömningarna sker utifrån fysisk och visuell påverkan relaterat de åtgärder som detaljplanen föreslår och har indelats i en femgradig skala enligt följande: ingen, liten, medelstor, stor och mycket stor. När samtliga synbilder och platser bedömts vägs resultatet samman och diskuteras i en sammanfattande analys.

SÄMSTA PLATSEN FÖR STORSKALIGT PROJEKT

Planförslaget som bedömts är ett relativt stort stadsbyggnadsprojekt som påverkar ett av Göteborgs största sammanhållna institutionsområden. Som helhet går det att slå fast att få delar inom Sahlgrenska sjukhusområdet torde vara sämre lämpat för den typ av bebyggelse som föreslås, detta sett ur ett kulturmiljöperspektiv.

Syftet med detaljplanen är att pröva förutsättningarna för ny bebyggelse vid Sahlgrenska Universitetssjukhusets huvudentré för att möjliggöra en expansion och utveckling som även stärker samverkan mellan sjukvård, forskning, undervisning och näringsliv inom Life Science. Ambitionen kan dock inte förverkligas utan att det uppstår allvarliga konsekvenser för områdets kulturmiljövärden.

OMFATTANDE RIVNINGAR PÅVERKAR HISTORISK LÄSBARHET

Planområdet innefattar ett flertal av områdets äldsta och för förståelsen kring sjukhusets uppkomst och utveckling helt vitala byggnader. Alla av dessa utom en, Vanförestalten, rivs som en följd av förslaget.

Inom planområdet och dess direkta närhet finns en mycket blandad och delvis stadsmässig bebyggelse vilken tydligt berättar om sjukhusområdets olika utbyggnadsfaser från det sena 1800-talet och fram till idag. En stor del av det värde den befintliga bebyggelsen innehar ligger i just det – brokigheten som uppstår när en plats växer organiskt

samtidigt som den tuktas genom olika tiders krav på verksamhet och arkitektoniska inriktningar. Det sena 1800-talets paviljongsystem till 1930-1950-talets funktionalism till 1950-1970-talets storskalighet och de senaste 30 årens tillägg – alla finns de bevarade och samtliga skänker de något till helheten.

AVGÖRANDE BYGGNADER FÖR OMRÅDET RIVS

Per Dubbshuset med intilliggande förbindelsegång, båda vackra byggnader med högkvalitativ arkitektur från en tid då sjukhusmiljöer utformades med höga ambitioner både vad det gäller byggnadernas arkitektur men även gestaltningen av utemiljön. Norra entréhuset uppfört i två etapper mellan 30-tal och 50-tal markerar tydligt med sin svängda planform och portal sjukhusområdets entré mot väst. Båda är dom helt avgörande för att förstå hur Sahlgrenska sjukhuset utvecklats från lågt paviljongsjukhus under sent 1800-tal till att under 1930-talet växa både gällande skala och verksamhet för att under 1950-talet, genom huvudbyggnaden närma sig sin nuvarande utbredning och skala. Utan dessa nyckelbyggnader är det därutöver nästintill omöjligt att förstå den utveckling området genomgått verksamhetsmässigt med sina respektive epokers syn på god vård och hur detta manifesterats i den byggda miljön. Genom att många byggnader som representerar de olika utbyggnadsfaserna finns bevarade hjälper de dessutom till att spegla samhällsutvecklingen under hela 1900-talet där sjukvård gick från filantropiskt finansierade satsningar till allmän sjukvård som en rättighet för alla.

NYA VOLYMER FILLER STADSRUMMEN

Effekten av planen med sina föreslagna volymer blir att nästintill all den förståelse för området som befintliga byggnader och platser inom planområdet bidrar med samt alla de rumsliga och arkitektoniska värden som dessa innehar samtliga går förlorade. Känslan av brokig stadsmässighet med tydliga representanter för områdets olika utbyggnadsfaser försvagas avsevärt och försvinner nästintill helt. Det som tidigare utgjorts av en myriad av olika byggnader och skalor blir nu fyra tydligt sammankopplade storskaliga volymer med samma gestaltning.

VANFÖRESTALTEN TAPPAR KOPPLING

Som enda helt bevarade byggnad från sjukhusområdets tidigaste utbyggnadsfas hamnar Vanförestalten väster om de nya byggnadskropparna och tappar således mycket av sin naturliga koppling vidare

in i området. Som förbipasserande längs Per Dubbsgatan kan effekten av detta bli att Vanförestalten såväl som Sjukhemmet längre ned i backen nu inte naturligt kopplas ihop med Sahlgrenska utan riskerar att uppfattas som en egen grupp institutionsbyggnader från slutet av 1800-talet. Detta inte minst som en följd av att den befintliga homogena material och färgsättningen nu bryts med helt nya material främmande för området.

HUVUDBYGGNADENS HÖGDEL FÖRLORAR SIN DOMINANS

Med kraftigt försvagad historisk läsbarhet och fyra nya storskaliga byggnader i ett för området avvikande material och utformning påverkas också det övriga sjukhusområdets kulturmiljövärden. Sannolikt som en naturlig följd av platsen topografiska förutsättningar byggdes det ursprungliga paviljongsjukhuset i en öst-västlig riktning, något som senare utbyggnadsfaser inte minst huvudbyggnadens högdal har tagit fasta på. Detta är något som förslaget nya högdal också ämnar till att efterfölja. Den nya högdalen är dock så bred och oregelbunden i sin form att den från håll, exempelvis kring Wavrinskys plats, ändå upplevs bryta den historiskt fastlagda riktningen. Därutöver tar den nya byggnaden också över huvudbyggnadens roll som naturlig dominant och landmärke på långt håll såväl som närmare området.

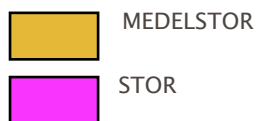
RADERAR TVÅ UTBYGGNADSFASER

Planförslaget utråder i princip två av områdets hittills fyra utbyggnadsfaser, varav Per Dubbshuset och Norra Entrébyggnaden bedöms vara särskilt viktiga för förståelsen kring sjukhusets utveckling. Utöver byggnaderna försvinner också flera av de platser som idag bidrar med lägre intensitet, lugn och en större grönska än det övriga området. Sammantaget bedöms planförslaget som nästintill förödande för Sahlgrenska sjukhusområdets samlade kulturmiljövärden.

**Denna sammanfattande matris ger en översiktlig bild över planförslaget samlade påverkan på områdets värdebärande karaktärsdrag och egenskaper. Den visar också hur stora konsekvenser denna påverkan ger för områdets samlade kulturvärden.*

För mer detaljerade resonemang kring påverkansgrad och konsekvenser se respektive bedömning på sida 88-109.

Sammanfattande matris påverkan och konsekvens*											
	Stråk 1, Vy 1	Stråk 1, Vy 2	Stråk 2, Vy 1	Stråk 2, Vy 2	Stråk 3, Vy 1	Stråk 3, Vy 2	Stråk 4, Vy 1	Plats 1	Plats 2	Plats 3	Plats 4
Fysisk påverkan											
Visuell Påverkan											
Konsekvens											

1.3 FÖRSLAG TILL ÅTGÄRDER

Tyréns kulturmiljöutredning med antikvarisk konsekvensanalys är framtagen för att ingå som bilaga till planförslaget i samrådsskedet. Planförslaget utgår från ett koncept framtaget av SWECO architects som var det vinnande bidraget i en arkitekttävling som hölls 2015. Det denna utredning bedömt är alltså inte ett helt färdigt och spikat förslag utan snarare ramarna utifrån vilket framtida byggprojekt måste hålla sig inom. Detta innebär att det fortfarande finns möjlighet att ändra förslaget och anpassa förslaget ytterligare. Det som följer här är ett antal förslag till åtgärder som, baserat på resultatet av denna utredning och konsekvensbeskrivning, skulle kunna förbättra förslaget. Förslag till åtgärder tar helt och hållet sin utgångspunkt vad som gynnar kulturmiljön och tar ej hänsyn till andra aspekter. Motiveringar för föreslagna åtgärder finns på sid. 112

- Utred annan möjlig lokalisering av projektet för att undvika rivningar.
- Alternativt utred möjligheten att bryta upp förslaget i fler mindre volymer som smälter in i dagens bebyggelse. Skapa tillägg istället för att byta ut bebyggelse helt.
- Bevara byggnader särskilt viktiga för områdets historiska läsbarhet. (Norra Entrébyggnaden och Per Dubbshuset)
- Bevara platser och rumsbildningar som bidrar med grönska och lugnare tempo.
- Se över byggnadsvolymer och höjder i förhållande till befintlig bebyggelse. Hur förhåller sig nya volymer till huvudbyggnadens högdal?
- Reglera framtida byggnaders gestaltning och materialval genom att koppla planen till gestaltungsprogram som anpassats till områdets befintliga bebyggelse.

2 INLEDNING

1.4 BAKGRUND

Ett planarbete pågår med syfte att pröva ny bebyggelse för vård och forskning vid Per Dubbsgatan-Medicinareberget och Sahlgrenska universitetssjukhuset. Planområdet innefattar Sahlgrenska sjukhusets ursprungliga område och huvudentré samt ett stråk med vårdinrättningar och andra byggnader utmed Per Dubbsgatan.

Hela sjukhusmiljön med dess bebyggelse visar olika skeden i områdets utveckling och utgör tidstypiska och välbevarade exempel på vårdinrättningar från flera epoker. Området är upptaget som en kulturhistoriskt värdefull bebyggelsemiljö i Göteborgs bevarandeprogram. På uppdrag av stadsbyggnadskontoret, Göteborgs stad har Tyréns anlitats för att ta fram en fördjupad kulturmiljöutredning för det aktuella planområdet med närområde samt konsekvensbeskrivning av planförslag.

Arbetet har genomförts av bebyggelseantikvarierna Jonas Sundvall, Emelie Mattsson och Linnéa Tidäng, Tyréns. Beställare har varit stadsbyggnadskontoret, Göteborgs stad genom planchef Fredric Norrå. Från Stadsbyggnadskontoret har plan- och byggantikvarierna Madelene Seberbrink och Sören Holmström samt planarkitekt Siri Ersson medverkat i arbetsgruppen.

AKTUELLT PLANFÖRSLAG

Den detaljplan som är under framtagande föreslår byggnationer som uppförs på båda sidor om Per Dubbsgatan samt en sammanlänkande byggnadsvolym där emellan. Den sammanlänkande byggnadsvolymen har en central roll i projektet för såväl verksamheten som för att fysiskt länka samman Sahlgrenska Universitetssjukhuset med Göteborgs universitet på Medicinareberget. Detaljplanen ska också ge förutsättningar för ombyggnad av gaturummet där fotgängare, cyklister och kollektivtrafik ska prioriteras.

TIDIGARE UTREDNINGAR

I det föreliggande programarbetet för området har ett kulturmiljöunderlag tagits fram av Göteborgs stadsmuseum vilket godkändes av Byggnadsnämnden 2014. Utöver detta programunderlag har Lindholm Restaurering, på uppdrag av Västfastigheter och Akademiska hus, tagit fram en byggnadsdokumentation av kulturhistoriskt värdefulla byggnader inom planområdet, denna blev färdigställd 2018.

1.5 SYFTE

Syftet med den fördjupade kulturmiljöutredningen är att ge en beskrivning och karaktärisering av undersökningsområdets kulturhistoriska, arkitektoniska och upplevelsemässiga kvaliteter. Underlaget ska tillsammans med tidigare framtagna kunskapsunderlag fungera som grund för den antikvariska konsekvensbeskrivningen, vilken i sin tur ska bedöma och redogöra för vilka effekter och konsekvenser planförslaget får på områdets kulturmiljökvaliteter.

1.6 UTREDNINGSSOMRÅDE

Planområdet omfattar en del av Per Dubbsgatan och delar av Medicinareberget samt Sahlgrenska sjukhusområdet i anslutning till Sahlgrenska huvudentré och hållplats. I arbetet med utredningen har undersökningsområdet utökats till ett något större område med planområdet centrerat i mitten. Utredningsområdets storlek och avgränsningar grundar sig i att kunna beskriva planområdets kulturhistoriska kvaliteter och egenskaper utifrån sin omgivande kontext – en kontext som innefattar kommunikationsmönster, visuella samband, egenskaper och strukturer som utvecklats över tid, väsentliga för planområdets historiska berättelse och läsbarhet.

Illustrationen visar planområdet i rött och utredningsområdet i vitt.

1.7 AVGRÄNSNING

Planområdet angränsar till riksintresseområdet för kulturmiljövården Slottsskogen-Botaniska Trädgården-Änggården O 2:7. Riksintressen ska enligt Miljöbalkens 3 kap §6 så långt som möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada kulturmiljön. Det är de uttryck som motiverar och konstituerar riksintresset som ska skyddas mot påtaglig skada. Det medför att åtgärder som utförs utanför de gränser som anges på kartan också kan påverka upplevelsen och läsbarheten av riksintresset.

Aktuellt uppdrag har inte innefattat att beskriva och identifiera värdebärande kulturmiljöegenskaper inom angränsande riksintresseområde. Vidare har en analys av vilken påverkan och vilka effekter planerade nybyggnationer får på riksintressets värdeegenskaper inte utförts inom uppdraget. Det är emellertid något som kan behöva studeras i det fortsatta planarbetet.

1.8 METOD OCH GENOMFÖRANDE

Del 1, Kulturmiljöutredning

I den fördjupade kulturmiljöutredningen har stadsrummet analyserats och karaktäriserats med fokus på upplevelsen och möjligheten att förstå områdets historiska och fysiska kontext. Det aktuella planområdet är en miljö där det rör sig mycket människor stora delar av dygnet. Många tillhör en ofta sårbar grupp med patienter eller besökare till patienter. Den andra stora gruppen är de många människor för vilka området är deras vardagsmiljö som arbetsplats. Utöver dessa grupper är planområdet en plats som också upplevs av alla de människor som vardagligt passerar via cykel, bil eller kollektivtrafik. Analysarbetet har, delvis på grund av den sociala faktorn, utgått från en så kallad Culenanalys, Serial Vision, vilken används för att ge en bild av hur stadsrummet upplevs ur ögonhöjd. Metoden bygger på att se på sambanden mellan element i staden. Hur de ser ut och hur de är placerade i förhållande till varandra. Hur människan upplever sambanden mellan elemen-

ten i staden genom rörelse. Platserna som människan rör sig emellan, deras innehåll i samverkan eller kontrast med varandra påverkar hur vi uppfattar miljön.

Utifrån analysmodellen har fyra promenader/stråk inom och genom området valts ut för att fungera som utgångspunkt för beskrivningar och karaktärisering. Urvalet av promenader gjordes genom att på plats identifiera betydelsefulla huvudstråk som leder till eller bort från undersökningsområdet. Från promenaderna har ett antal strategiska vyer mot och inom planområdet, där de visuella upplevelserna av områdets rumsliga och fysiska kulturmiljöegenskaper kommer till uttryck, valts ut. Dessa ska sedan ligga till grund för bedömningen av planförslagens konsekvenser på områdets kulturmiljöegenskaper. Vyerna visar dock en fixerad bild av hur miljön upplevs från de bestämda punkterna. Det innebär att de planerade åtgärderna kan komma att påverka kulturmiljöns fysiska och rumsliga egenskaper också från andra utgångspunkter och synvinklar.

Del 2, Antikvarisk konsekvensbeskrivning

Den antikvariska konsekvensbedömningen av planförslaget har utgått från sju synbilder samt fyra platser som visar områdets fysiska och rumsliga kulturmiljöegenskaper. Detaljplaneförslaget beskrivs och miljöbedöms med dess konsekvenser för synbildernas olika fysiska och rumsliga egenskaper, vilka även sammanfattas i en matris. Den bedömningsmetod som använts har uppdelats i två steg. Det första steget har en beskrivande karaktär, där läsbarheten strukturerats relativt vilka egenskaper i synupplevelsen som påverkas och på vilket sätt. Därefter görs en samlad bedömning av påverkansgraden. Bedömningarna sker utifrån fysisk och visuell påverkan relaterat de åtgärder som detaljplanen föreslår och har indelats i en femgradig skala enligt följande: ingen, liten, medelstor, stor och mycket stor. Det efterföljs av en avslutande analys av vilka konsekvenser påverkan i synbilderna får på kulturmiljöns historiska berättelse. Utifrån den samlade bedömningen av planförslagens konsekvenser på kulturmiljön, sammanställs ett åtgärds-

och gestaltungsförslag för att minska eventuella negativa konsekvenser. Sammanfattningen innehåller även arkitektoniska ingångsvärden att ta fasta på i det fortsatta planeringsarbetet.

UPPLÄGG OCH LÄSANVISNING

Rapporten är uppdelad i två delar, *Del 1 Fördjupad kulturmiljöutredning* och *Del 2 Antikvarisk konsekvensbeskrivning*.

Del 1 inleds med kulturmiljöns förutsättningar avseende lagrum, planförhållanden, regionala samt kommunala riktlinjer och underlag. Därefter presenteras tidigare kulturmiljöutredningar framtagna inom ramen för program- eller detaljplanearbetet. Genom en kortfattad historik som beskriver områdets framväxt och bebyggelseutvecklingen ges förutsättningar för att tolka dagens situation samt de förändringar som kan komma att påverka områdets kulturvärden. Närområde och utredningsområde beskrivs utifrån dagsläget vartefter viktiga stråk och platser presenteras, beskrivs och analyseras med ett fokus på hur de visuella upplevelserna av områdets rumsliga och fysiska kulturmiljöegenskaper kommer till uttryck. Del 1 avslutas med en sammanfattande analys där samtliga konstaterade kulturvärden och värdebärande karaktärsdrag beskrivs, diskuteras och lyfts fram med hjälp av text och illustrativa kartor.

Del 2 syftar till att konsekvensbeskriva aktuellt planförslag genom att jämföra hur de, i del 1, identifierade värdebärande karaktärsdragen och områdets historiska läsbarhet påverkas - före och efter. Del 2 börjar med en kortare metodbeskrivning vartefter en presentation av planförslaget följer. Därefter analyseras de utvalda vyerna och platserna och en påverkansgrad och konsekvensgrad konstateras och presenteras i en matris. När samtliga utvalda vyer och platser analyserats och bedömts avslutas del 2 med en sammanfattande analys där samtliga enskilda bedömningar diskuteras och vägs samman inför en slutlig övergripande konsekvensbedömning.

3 FÖRUTSÄTTNINGAR

3.1 LAGRUM

3.1.1 PLAN- OCH BYGGLAG

Plan- och bygglagen reglerar planläggning och bygglov. Lagens syfte är bland annat att främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala livsförhållanden och en god och långsiktig hållbar livsmiljö för människor i dagens samhälle och för kommande generationer (PBL 1 kap 1 §). I enlighet med lagen ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras med hänsyn till stads- och landskapsbilden samt till kulturvärdena på platsen. Lagen fastställer också att byggnader eller områden som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt inte får förvanskas. Dessa kan av kommunerna skyddas genom bestämmelse i detaljplan. Skyddet regleras i 8 kapitlet i plan- och bygglagen (2010:900) och de bestämmelser som läggs in i planen är juridiskt bindande.

PBL kap 8 § 17 (varsamhet): Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad skall utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Lagens varsamhetskrav gäller för alla byggnader, vid alla typer av ändringar och oberoende om en åtgärd kräver bygglov. Varsamhetskravet innebär att en ändring av en byggnad ska utföras så att hänsyn tas till byggnadens karaktärsdrag och att dess tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas tillvara.

3.2 PLANFÖRHÅLLANDEN

3.2.1 REGIONPLAN

Regionfullmäktige antog den 5 april 2005 »Vision Västra Götaland – Det goda livet« som grund för fortsatt utvecklingsarbete i Västra Götaland. Visionen ska vara en plattform för arbetet att stärka Västra Götaland som en attraktiv region att bo och verka i. Den har tagits fram i samarbete mellan Västra Götalandsregionen och kommunerna genom de fyra kommunförbunden i Västra Götaland.

Visionen har fem uttalade fokusområden; Ett livskraftigt och hållbart näringsliv, Ledande i kompetens och kunskapsutveckling, Infrastruktur och kommunikationer med hög standard, En ledande kulturregion och En god hälsa. Som ett viktigt inslag under fokusområdet En ledande kulturregion slår visionen fast att "Kulturmiljön och de kulturhistoriska värdena vårdas och utvecklas".

3.2.2 ÖVERSIKTSPLAN

Aktuellt planprogram för Sahlgrenska sjukhuset omnämns ej i gällande översiktsplan Göteborg stads, antagen 2009-02-26. Planen hänvisar dock till vikten av att ny exploatering görs med hänsyn till befintlig bebyggelse och historiska strukturer.

"I en alltmer tätbebyggd stad finns det ännu mer behov att lyfta fram de här miljöerna samt minska eller mildra ingreppen i kulturmiljön. För att slå vakt om våra värdefulla kulturmiljöer krävs att vi aktivt använder planeringens olika verktyg för att öka medvetenheten om dessa och värnar dem som oersättliga resurser och inspirationskällor".

3.2.3 DETALJPLAN

Inom utredningsområdet finns endast en gällande detaljplan, FII 4032, från år 1992. Detaljplanen omfattar Sahlgrenska sjukhusets område inom stadsdelarna Guldheden och Änggården i Göteborg. Syftet med planen är dels att möjliggöra byggandet av en ny operations- och behandlingsbyggnad, dels att ge befintlig bebyggelse stöd i en gällande plan. Aktuella fastigheter som omfattas av planen är Änggården 33:1 och Per Dubbshuset. Per Dubbshuset är i planen försett med rivningsförbud och regleras genom planbestämmelserna D och q1. Platsen framför Per Dubbshuset innanför Norra porten är prickmark och får ej bebyggas. Fastigheten Änggården 718:138, Vanföranstalten, ligger inom ej planlagt område.

D Vård, sjukhus

q1 Byggnad får ej rivas. Befintlig fasadutformning skall bevaras.

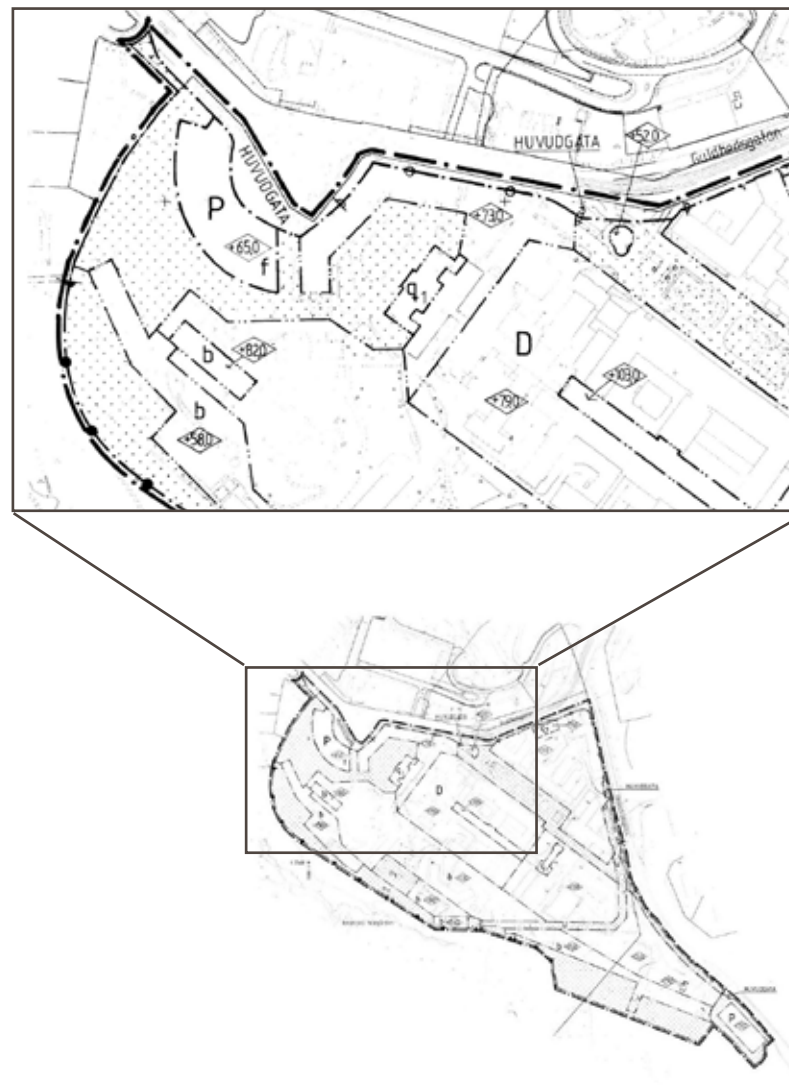
I planbeskrivningen motiveras planbestämmelsen q1 på följande sätt:

Bevarande

Byggnaden med Per Dubbssalen (hus nr 117) och gamla paviljongen (hus 025) ges bevarandeskydd genom q-bestämmelse. Det är viktigt att bevara några delar som visar sjukhusets ursprungliga utseende.

Den prickade marken framför Per Dubbshuset är i planen undantagen ny bebyggelse med hänsyn till kulturhistoriska avvägningar.

De från kulturhistorisk synpunkt mest värdefulla park- och friytorna, entrégården, den centralt belägna öppna platsen samt parken väster om f d Sköterskehemmet (hus nr 011) bevaras.

Plankarta antagen 1992 syftade bland annat till att ge befintliga byggnader stöd i en gällande plan. Per Dubbshuset försågs med q. Framförvarande mark prickades. Göteborgs kommun.

3.2.4 PLANPROGRAM

Program för medicinareberget och Sahlgrenska m.m.

Ett programarbete för området medicinareberget och Sahlgrenska m.m. påbörjades redan 2006 men avbröts kort därefter. Arbetet återupptogs 2012 och gick ut på samråd 2013. Programmets syfte var att ta fram övergripande förutsättningar, värden och strategier för utveckling av verksamheter och bostäder inom programområdet, för att kunna användas både på kort och på lång sikt. Främst används områdesprogram som underlag till en samordnad utveckling av nya detaljplaner inom ett område. För att underlätta och tydliggöra områdets olika innehåll och behov delades programmet in i flera mindre delområden. Inom arbetet för detta program togs ett översiktligt kulturmiljöunderlag fram för samtliga delområden. Två av delområdena ingår helt eller delvis i det planområde som utreds i denna rapport.

3.3 BEVARANDEPROGRAM

Göteborgs bevarandeprogram är framtaget för att belysa karaktären, det typiska och unika från olika perioder i stadens utbyggnadshistoria. Konkret utpekade byggnader och bebyggelsemiljöer som bedömts som kulturhistoriskt värdefulla. Programmets tre volymer utgör ett viktigt stöd i kommunens bygg- och planeringsarbete. De byggnader och de bebyggelsemiljöer som finns upptagna i stadens program har bedömts som särskilt värdefulla. Av denna anledning bedöms dessa omfattas av förvanskningförbudet enligt PBL.

PBL kap 8 § 13 (förvanskning):

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

Planområdet ligger inom området Sahlgrenska sjukhuset m.m. (Änggården 18 E) i bevarandeprogrammet för Göteborg. Miljön omfattar Sahlgrenska sjukhusets ursprungliga område och stråket med vårdinrättningar och andra allmänna byggnader norr om Per Dubbsgatan.

Motiveringen i Göteborgs bevarandeprogram:

”Hela sjukhusmiljön med flera typer av institutionsbyggnader har kulturhistoriskt värde. Byggnaderna visar olika skeden i områdets utbyggnad och utgör tidstypiska och välbevarade exempel på vårdinrättningar från flera epoker. Särskilt intressanta interiörer finns i entréerna till Sahlgrenska Sjukhusets ursprungliga administrationsbyggnad, f.d. Göteborgs sjukhem och f.d. Barnsjukhuset. De har påkostad inredning och väggmålningar med förteckningar över alla donationer. Annedalskyrkan och raden av friliggande monumentalt utformade institutionsbyggnader längs Per Dubbsgatan är ett värdefullt inslag i stadsbilden.”

Beskrivning – karaktär:

”Sahlgrenska sjukhuset Sjukhusområdet omfattar en bebyggelse som vuxit fram under cirka 90 år. Centralkomplexets huvudaxel är fortfarande en korridor som börjar i den ursprungliga entrébyggnaden och har samma sträckning som den första paviljonganläggningens korridor. De äldsta delarna som omfattar den ursprungliga administrationsbyggnaden, två paviljonger samt delar av den ursprungliga korridoren är i 1–3 våningar och har fasader av rött tegel med tidstypisk mönstermurning. De flesta av de yngre byggnaderna har också fasader av rött tegel medan centralkomplexets höghus som dominerar hela anläggningen är utförd i gult tegel. Ett viktigt inslag i sjukhusmiljön är parkavsnitten och planteringarna bl. a vid den ursprungliga huvudentrén, väster om f.d. sköterskehemmet och framför centralkomplexet.”

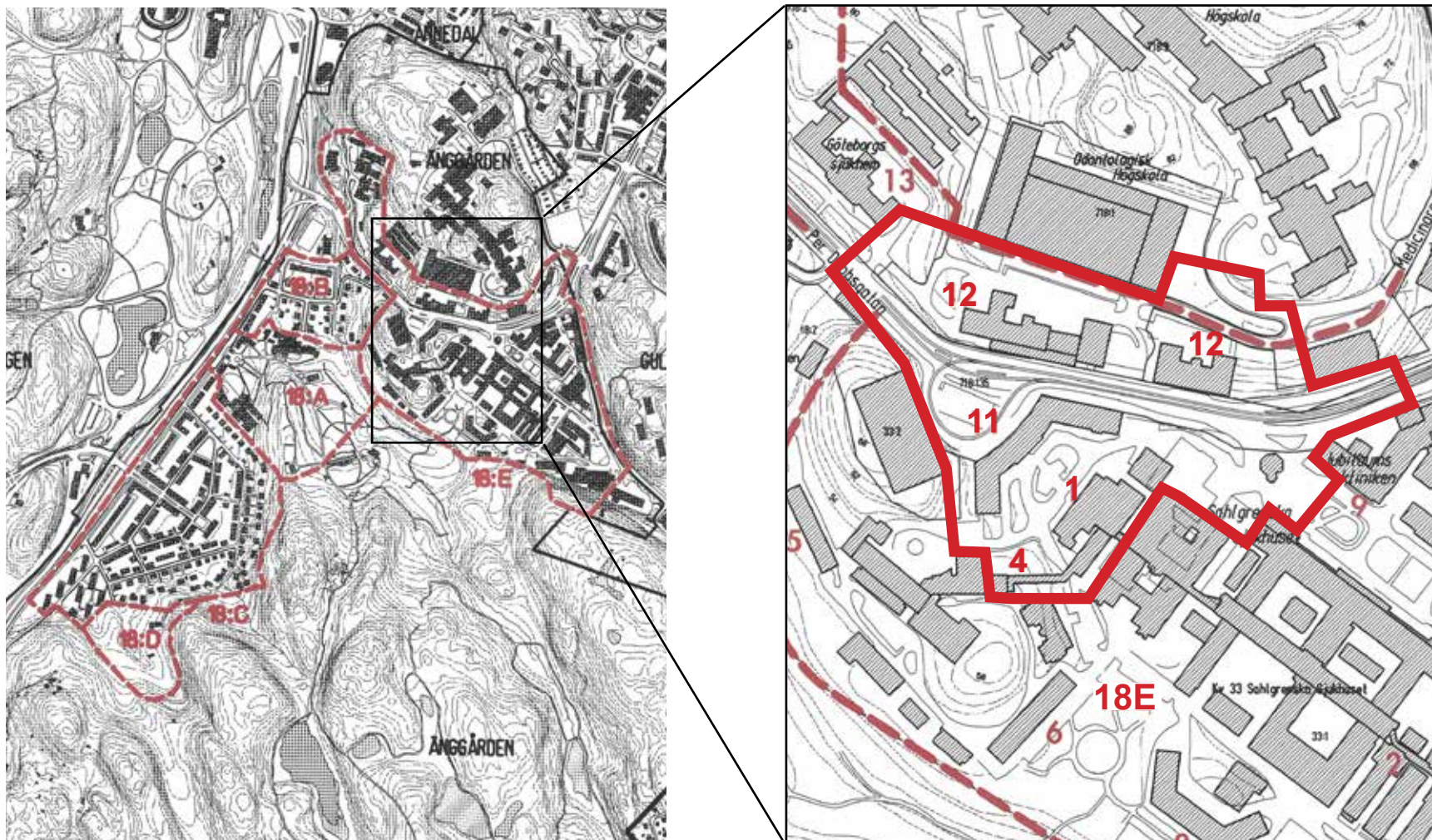
I bevarandeprogrammet är 14 byggnader utpekade för dess särskilda kulturhistoriska värden, fyra av dem ligger inom planområdet.

1 Per Dubbshuset

4 Isoleringspaviljong och förbindelsegång,

11 Norra entrén Tidigare utredningar

12 Vanförestalten (två separata byggnader)

Göteborgs stads bevarandeprogram, Utsnitt ur områdeskarta över Sahlgrenska sjukhuset m.m. (Ånggården 18 E). Bild till höger visar samtliga av sjukhusområdets byggnader varav av de som är numrerade är utpekade som särskilt värdefulla. Planområdet är markerat med röd heldragen linje.

3.4 PLANOMRÅDETS BYGGNADER

Här följer ett avsnitt som visar nulägesbilder på planområdets byggnader.

Per Dubbshuset och länkbyggnad.

Länkbyggnad mellan Per Dubbshuset och Isoleringspaviljong.

Entréhall i Per Dubbshuset.

Per Dubbs-salen, Per Dubbshuset.

Per Dubbshuset.

Norra Entrébyggnaden.

Norra entrébyggnaden sett från sydöst.

Norra Entrébyggnaden sedd från Nordväst.

Vanförestalten.

Värdefull interiör med kalkstensgolv och mönstermurade väggar och trappor i vanförestalten.

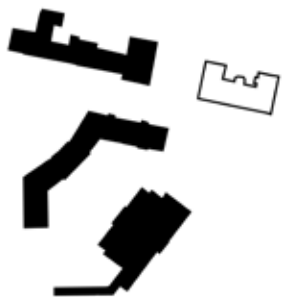

Vanförestalten sedd från Per Dubbsgatan i söder.

Elevhemmet.

Elevhemmet sett från Per dubbsgatan i söder.

Ortopediska kliniken.

Ortopediska kliniken sedd från Per Dubbsgatan.

3.5 TIDIGARE UTREDNINGAR

3.5.1 KULTURMILJÖUNDERLAG

Sahlgrenska sjukhuset & Medicinareberget m.m., Göteborgs stads-museum, Kulturmiljörapport 2013:01, Mars 2013.

På uppdrag av Göteborgs stadsbyggnadskontor har Göteborgs Stads-museum utarbetat ett kulturmiljöunderlag till programarbetet för Sahl-grenska Sjukhusområdet, medicinareberget m.m. Programområdet rym-mer flera kulturhistoriskt intressanta områden och enskilda byggnader utpekade i Göteborgs stads bevarandeprogram. Kulturmiljöunderlaget syfte är att fungera som ett stöd i Stadsbyggnadskontorets program-och detaljplanearbete och säkerställa att kulturhistoriska värden inom området ska kunna tas tillvara, och bilda utgångspunkt i utvecklingsdis-kussioner.

Utredningen omfattar hela program-området som för översiktlighet har delats upp i mindre delområden. Varje delområdes historiska framväxt och kulturhistoriska karaktärsdrag har beskrivits. Vidare har betydelsen av och samband mellan viktiga stråk, platser och andra rum också pekats ut, detta för att tydliggöra vilka områ-den eller specifika objekt som kan kräva en mer detaljerad bedömning med avseende på kulturmiljöaspekter vid detaljplanearbete. Av förekommen anledning har materialet redovisats på ett sådant sätt att enskilda delar är möjliga att lyftas ut och studeras separat.

För denna utredning är det främst delområde A – Sahlgrenska och B – Per Dubbsgatan som är av intresse. Under en indelning med utgångs-punkt enligt D.I.V.E-metoden har områdenas kulturhistoriska värden beskrivits, tolkats och värderats för att skapa ett underlagsmaterial att använda i vidare planering.

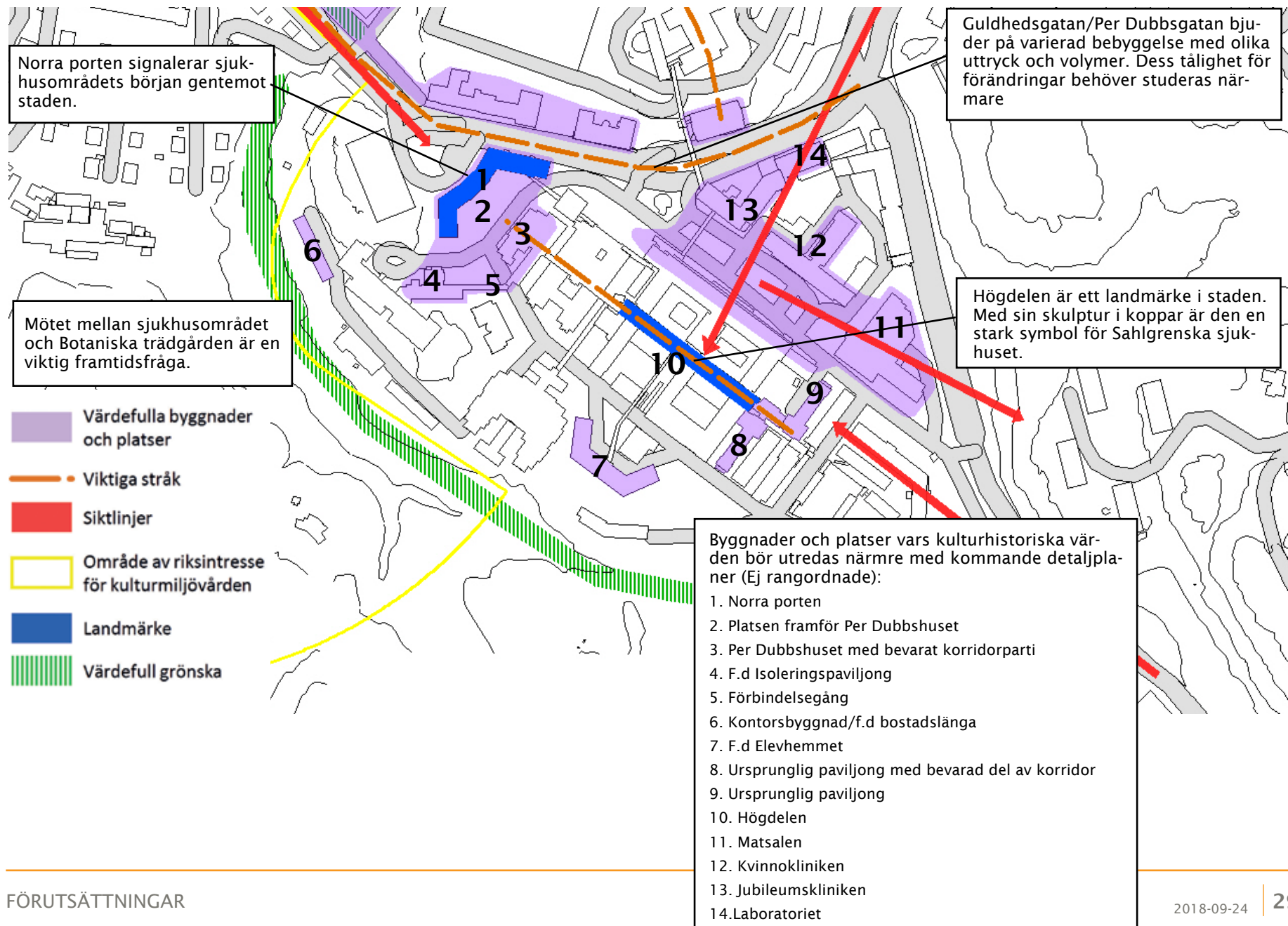
Utredning pekar ut stora delar av programområdet som ett social- och medicinhistoriskt kulturarv och en exposé över institutionsarkitektu-rens utveckling från 1880-talet fram till idag.

"Området speglar välfärdssamhällets framväxt från slutet av 1800-talet fram till idag med spår som vittnar om bland annat urbanisering, planeringsideologier, medicinskteknisk utveckling och sjukvårdspoli-tiska målsättningar genom tiderna."

Delområde A – Sahlgrenska sjukhuset pekas i sin helhet ut som en kul-turhistoriskt värdefull miljö.

"Byggnaderna visar på olika skeden i områdets utveckling och speglar arkitektoniska trender och vårdideal genom tiderna. Kontinuitetsvärdet är högt då vårdverksamhet bedrivits på platsen ända sedan år 1900. Spåren från den ursprungliga anläggningen är idag få, men den cen-trala axeln finns kvar i form av en genomgående korridor. De bevarade originalpaviljongerna och Per Dubbshuset är viktiga exponenter för det sena 1800-talets arkitektoniska ideal och speglar synen på hur sjukvård skulle bedrivas och organiseras. De har fasader i rött tegel, tidstypisk mönstermurning och ursprungliga balkonger med smides-detaljer på gavlarna. De årsringar som tillkommit sedan den första uppbyggnadsfasen reflekterar på många sätt den göteborgska vårdens 1900-talshistoria. Här återges bland annat det tidiga 1900-talets syn på relationen mellan arbete och bostad, mellankrigstidens återhåll-samma funktionalism och 1950-talets tilltro till den storskaliga och centraliserade vårdinrättningen."

Delområde B – Per Dubbsgatan beskrivs trots förändringar och tillägg innehar stora kulturhistoriska värden med läsbara kopplingar till områ-dets tidiga utveckling.

"De äldre byggnadsverken i området har i stort sett, trots moderniseringar, bibehållit mycket av sin ursprungliga karaktär sedan sekelskiftet 1900. Förändringar har framför allt skett genom utökad infrastruktur och via senare tillkommen bebyggelse på Medicinarebergets övre del och i stadsdelen Änggården. Tillsammans bildar de tre äldsta vårdanläggningarna en social- och medicinhistoriskt intressant kulturmiljö som speglar en tidig fas i uppbyggandet av välfärden."

Vidare konstateras att få byggnader i de två delområdena är skyddade i detaljplan och att detta är en viktig nyckel för ett framtida bevarande. Därutöver lyfts också vikten av att områdets utpekade naturområden och eventuella ingrepp i dessa ska göras varsamt så att dessa värden består. Gällande kontakten mellan sjukhus och intilliggande naturmiljö påpekas detta också som en viktig aspekt att ta hänsyn till i vidare utveckling, detta inte minst som området angränsar till område av riksintresse för kulturmiljövården i Botaniska trädgården.

3.5.2 DOKUMENTATION OCH KULTURHISTORISK BESKRIVNING

Sahlgrenska sjukhuset/Medicinareberget, Dokumentation och kulturhistorisk beskrivning, Lindholm restaurering AB, 2018-05-25

På uppdrag av Västfastigheter har Lindholm Restaurering tagit fram en dokumentation med kulturhistorisk beskrivning av sex byggnader inom planområdet som föreslås rivas. Byggnaderna omfattas av Göteborgs stads bevarandeprogram och anses därmed besitta kulturhistoriska värden.

Dokumentationen och beskrivningen av byggnaderna är uppdelad i fyra fristående dokument. Dessa har sinsemellan samma disposition och innehåll, och hålls samman av en övergripande rapport som innehåller resultaten från samtliga dokumentationer. För utförlig dokumentation och beskrivning av byggnaderna samt redovisning av källmaterial hänvisas till respektive delrapport.

Enligt byggnadsdokumentationen besitter majoriteten av byggnaderna inom planområdet höga tekniska, arkitektoniska och materialmässiga kvaliteter. Utöver de fysiska kvalitéerna menar Lindholm att bebyggelsen bidrar till förståelsen och möjligheten att avläsa sjukhusområdets framväxt och olika epokers socialpolitiska ambitioner. Exempel på detta är vanförestalten som indikerar samtidens kollektiva synliggörande av människor med funktionsnedsättningar. Vidare menar Lindholm att som en samlad bebyggelsemiljö betraktat har samtliga byggnader med entrégård innanför den Norra porten ett högt kulturhistoriskt värde då den ger möjlighet till inblick i en historisk epok då vårdmiljöer utformades med höga ambitioner även avseende utemiljön, och då parker och grönytor ingick som en del i sjukhusupplevelsen. Sammanfattningsvis bedöms platsen vara en spegel av sin tid då både vård och boende fanns på sjukhusområdet där människor tillbringade en stor del av sin tid, och att det därmed var viktigt att utforma miljön med kvaliteter utöver de rent funktionsmässiga.

SAMMANSTÄLLD VÄRDERING AV KULTURMILJÖN

- Kulturmiljön speglar sjukvårdens framväxt och de stora materiella och mänskliga insatserna som gjorts på det medicinska fältet under de senaste 125 åren.
- Vanförestalten och Ortopediska kliniken har höga tekniska och arkitektoniska kvaliteter bidrar i hög grad till förståelsen av den ambition som kännetecknade satsningen på denna vid tiden åsidosatta grupp i samhället. Byggnaden som helhet har även ett mycket högt kulturhistoriskt värde som exempel på det tidiga 1900-talets oerhört drivna och kvalitetsmedvetna byggnadskultur.
- Per Dubbshuset är viktig för förståelsen av Sahlgrenska tillkomst och utveckling. Tillsammans med kvarvarande delar av den ursprungliga korridoren samt den enda återstående åttonde paviljongen från 1906 gör Per Dubbshuset (administrationsbyggnaden) det därmed möjligt att få en uppfattning om det ursprungliga paviljongsjukhusets utsträckning och utformning. Fasaden är uppförd i rött maskinslaget tegel med dekorativa inslag av svart tegel samt formtegel och har jämnt fördelade höga spröjsade fönster. Arkitekturen är representativ för tidens institutionsbyggnader.
- Förbindelsegången mellan Per Dubbshuset och tuberkulosavdelningen från 1920-talet är den äldsta bevarade förbindelsegången med undantag för det begränsade avsnitt som finns kvar av den ursprungliga anläggningens långa korridor.
- Entrébyggnaden har ett kulturhistoriskt värde i egenskap att den bygger vidare på den etablerade axel som anlades i det ursprungliga paviljongsjukhuset.
- Ögon- och öronkliniken samt byggnaden för Bostad för sköterskor representerar en del av den omfattande utbyggnadssatsning som påbörjades 1933 och som inledde en ny epok i Sahlgrenska historia, där det alltmer otidsenliga paviljongsjukhuset ersattes av friliggande funktionsseparerade och för sin tid rationella byggnader. Representanter för en generation byggnader uppförda under en tid med en oerhört driven och hantverksskicklig byggnadskultur.
- Samtliga byggnaders exteriör är representativ för respektive tillkomsttid och är överlag välbevarade och i gott skick. Mindre förändringar har genomförts på några av byggnaderna som dörr- och fönsterbyten.
- Per Dubbshuset (administrationsbyggnaden), Vanförestalten, Ortopediska kliniken och Entréhuset besitter höga interiöra värden med delvis bevarade planlösningar, slittåliga och högkvalitativa material i entréer och trapphus som överlag är intakta. Interiörens karaktär är fortfarande i hög grad präglad av originalutförandet i planlösning, rumsvolymer och delvis även i detaljer.
- Samtliga undersökta byggnader är överlag i gott tekniskt skick.
- Entrégården innanför den Norra porten ett högt kulturhistoriskt värde då den ger möjlighet till inblick i en historisk epok då vårdmiljöer utformades med höga ambitioner även avseende utemiljön, och då parker och grönytor ingick som en del i sjukhusupplevelsen.

4 HISTORIK

4.1 OMRÅDETS FRAMVÄXT

I slutet av 1800-talet och kring sekelskiftet 1900 uppfördes ett flertal stora vårdinrättningar i Göteborgs södra utkant, detta av flera skäl. En anledning var att landstingen bildades år 1863 vilket innebar att det nu fanns en offentlig institution som kunde ordna och ta det ansvar som tidigare främst utgjorts av filantropisk verksamhet utförd av stadens borgerskap. Ett annat tungt vägande skäl till byggandet av nya vårdinstitutioner var den omfattande inflyttningen till Göteborg. Stadens folkmängd tredubblades från 1850-talet till 1890, och fler människor innebar behov av fler vårdplatser.

Som en del i stadens expansion söderut tillkom stadsdelen Annedal, som anlades under 1870- och 80-talet. I den lantliga utkanten av denna stadsdel placerades Folkskolläroarseminariet (1876–77). I närheten låg också Haralds minne (1883), landets första renodlade sjukhem för tuberkulösa, och den allra första vårdinrättningen i området. Dessa anläggningar banade väg för de stora vårdinstitutioner som sedan kom att förläggas till området.

Det gamla Allmänna och Sahlgrenska sjukhuset innanför vallgraven, det tredje i ordningen, hade kring år 1890 varit överbelagt i många år. Efter långa diskussioner togs beslutet att bygga ett helt nytt sjukhus, och spaden sattes i marken år 1896. Läget i Änggården valdes dels med hänsyn till att en stor del av befolkningen bodde i nya stadsdelar som Annedal, Landala och Masthugget och därmed hade nära till Änggården, dels med anledning av det höga och lantliga läget med dess friska, rena luft.

De nya sjukhusens form reglerades vid den här tiden av Medicinalstyrelsen, och många av landets alla nya vårdinrättningar ritades av Axel Kumlien, som var arkitekt vid denna styrelse under perioden 1874–1909. De nya vårdinrättningarna förändrades från att vara små enheter som var integrerade i staden, till stora samlade institutioner och blickfång med symmetrisk uppbyggnad.

*Göteborgs sjukhem och Annedalskyrkan, vy mot nordväst. Okänt årtal.
(Göteborgs Stadsmuseum)*

Anläggningen med sina första paviljonger. Vy mot nordväst med administrationsbyggnaden i fonden. Från före 1910. (Göteborgs Stadsmuseum)

Liksom sjukvården bedrevs socialvården i Göteborgs begynnelse med hjälp av donationer, i den mån den alls fanns. Fram till slutet av 1800-talet stod personer med fysiska funktionsnedsättningar utanför samhället. Efter dansk modell startades på Allégatan i Göteborg år 1885 en av landets första skolor och hem för rörelsehindrade. Verksamheten var banbrytande för sin tid, då de hjälpte barnen till utbildning, vård och ett yrkesliv. 1912 flyttades skolan och hemmet till stora nybyggda lokaler i Änggården.

Stadens befolkning fortsatte att öka rejält under det tidiga 1900-talet. Denna ökning ledde till fortsatt efterfrågan på vårdplatser.

1948 beslutades att en medicinsk högskola skulle inrättas i Göteborg, något som fick stora konsekvenser, inte minst i stadsbilden. Beslutet innebar att vårdinsatserna skulle samsas med undervisning och forskning. Medicinarebergets mer höglänta delar bebyggdes med nya lokaler för högskolan. På Sahlgrenskaområdet genomfördes ett storskaligt utbyggnadsprogram.

Under 1900-talet gick den medicinsk-tekniska utvecklingen snabbt inom t ex kirurgi, transplantation och dialys. I takt med att allt mer specialkunskaper byggdes upp ökade också upptagningsområdet, och patienter från hela Västsverige kom nu till Sahlgrenska sjukhuset. Också detta medverkade till det ständiga behovet av fler och större lokaler.

Som följd av en kritik mot de nya storskaliga vårdanläggningarna upprättade Socialstyrelsen 1968 ett program för den öppna vården, som nu istället skulle decentraliseras från de stora institutionerna till lokalt belägna vårdcentraler. Beslutet ledde till att den ständiga expansion som landets sjukhus kontinuerligt genomgått sedan slutet av 1800-talet nu stannade av. Behovet av större lokaler fanns samtidigt kvar. Istället för att förtäta inom Sahlgrenska beslutades att ett helt nytt sjukhus skulle byggas, Östra sjukhuset.

Före detta Vanförestalten/Änggårdens yrkesskolor. Göteborgs stadsmuseum.

Fotografi från 1947, ögon- och öronkliniken till vänster och sjuksköterskehemmet till höger. Mitt emellan dem skymtar Sahlgrenskas huvudentré

4.2 BEBYGGELSEUTVECKLING INOM PLANOMRÅDET

Använd karta med utbyggnadskronologi från stadsmuseets rapport, ringa in utredningsområdet. Bilder på respektive byggnad inom området.

Bebyggelsen inom planområdet består av byggnader som uppförts allt sedan sjukhusets etablering i området på slutet av 1800-talet fram till 1960-talet.

År 1892 styckas en stor del av Änggårdens marker av och säljs till staden, som vill uppföra det blivande nya Sahlgrenska sjukhuset på fastigheten. Sahlgrenska sjukhuset i Änggården uppförs under åren 1896–1900. Det ritas av Medicinalstyrelsens arkitekt Axel Kumlien och får på tidstypiskt vis en långsträckt och symmetrisk form med låga, fristående paviljonger som sammanlänkas av en täckt förbindelsegång. Entrén till sjukhuset markeras av en påkostad, tvärställd byggnad längst i norr.

Vanförestalten invigs år 1912, och ritas av Ernst Torulf. Verksamheten består av skola och hem för rörelsehindrade. Byggnaden får en kompakt, borgliknande prägel i renodlad nationalromantisk stil. År 1928 uppförs en fristående avdelning med bland annat ortopedisk klinik och personalbostäder. Det mörka teglet anknyter till huvudbyggnaden, men byggnaden får också en stads kvarterprägel, och 1920-talsklassicismens typiska drag. 1930 byggs den ursprungliga, norra entrébyggnaden ut på baksidan, en länkbyggnad till den tuberkulospaviljongen som uppförs samtidigt.

En ögon- och öronklinik och ett bostadshus för sköterskor uppförs 1938 respektive 1940. Fram till 1900-talets första hälft ansågs det självklart att arbetsgivaren skulle ordna med bostäder till de anställda i anslutning till arbetsplatsen. Byggnaderna placerades så att en entrégård skapas framför den ursprungliga entrébyggnaden. Byggnaderna är 5–6 våningar och utformningen är tidsenligt återhållsam och fasaderna kläs med rött tegel liksom den äldre bebyggelsen på platsen. Samman-

det mellan de kringliggande skogarna och sjukhuset värnas genom anläggandet av parker och planteringar kring de nya enheterna.

I samband med beslutet om att Sahlgrenska ska bli ett undervisnings-sjukhus 1948 antas ett omfattande utbyggnadsprogram för att tillgodosätta behovet av olika forsknings- och undervisningslokaler. Nu byggs det till skillnad från tidigare istället i en större skala på höjden. Den gamla entrén förändras genom att ögon- och öronkliniken och bostadshuset som uppfördes ett drygt decennium tidigare byggs ihop 1955. Vanförestalten som nu kallas Änggårdens yrkesskolor byggs om och ett nytt elevhem uppförs i modernistisk stil 1962.

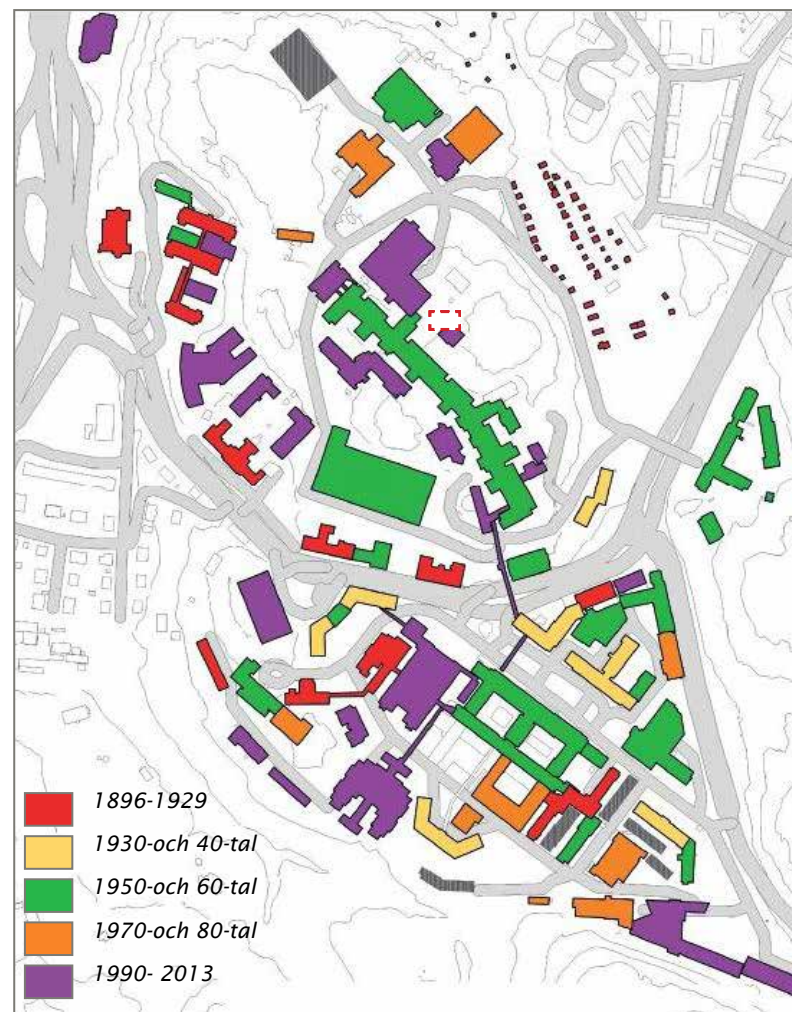
Anläggningen sedd västerifrån, omkring 1910. Per Dubbshuset centralt i bild, bakom skymtar anläggningens alla paviljonger. (Göteborgs stadsmuseum)

Sahlgrenska sjukhuset år 1943. Vy mot nordväst. (Göteborgs Stadsmuseum)

Flygbild över sjukhusområdet år 1962. Byggnationen av det nya central-komplexets skivhus i 18 våningar pågår. Vy mot norr. (Digitalt museum)

Områdets utbyggnadsfaser illustrerade på en situationskarta.

5 NULÄGE

5.1 NÄROMRÅDET

Utredningsområdet är beläget i en dalsänka som hör till stadsdelen Annedal. Området angränsar till Botaniska trädgården och Änggårdss-bergen i söder. Åt sydost möter området södra Guldheden och Mölndal. Norr om Medicinareberget ligger Norra Guldheden med Göteborgs äldsta koloniområde och knutpunkten Wavrinskys plats. Guldhedens angränsande bostadsbebyggelse från 1950-talet är väl synlig från Sahl-grenska sjukhusområde. På bergsranden utmed Per Dubbsgatan, väster om utredningsområdet, ligger institutionsbebyggelse av varierande karaktär samt Annedalskyrkan, väl anpassade efter den branta topo-grafin. Söder om Per Dubbsgatan angränsar området till Änggårdens bostadsbebyggelse med karaktär av engelsk trädgårdsstad. Vidare västerut finns Dag Hammarsköldsleden och Slottsskogen. Längst i nord-väst ligger Linnestadens stadskvarter.

Närområden av riksintresse för kulturmiljövården:

- Änggården- Botaniska trädgården -Slottsskogen
- Norra Guldheden
- Vasa staden (Carls Grimbergs gata).

Vy mot sjukhusområdet från Änggården i söder.

Vy i riktning mot Sjukhusområdet från Linnéplatsen. Annedalskyrkan och Ängdalsbergen utgör fond.

Ortofoto som visar närområdet med dess olika områden. Utredningsområdet illustrerat vitt, planområde med röd heldragen linje och riksintressen

5.2 UTREDNINGSGOMRÅDET

Utredningsområdet omfattar nordvästra delen av Sahlgrenska sjukhusområde, södra Medicinarebergets med odontologen som gräns åt norr fram till vägkorsningen Guldhedsgatan/Ehrenströmsgatan i nordost.

Området präglas av omgivande topografiska förhållanden med synbara nivåskillnader mellan sjukhusområdet och Medicinarebergets bebyggelse. Per Dubbsgatan utgör ett centralt nav inom området, en pulsåder genom bebyggelsemiljön. Gatan utgör med sin stora trafikapparat, en fysisk barriär mellan sjukhus- och universitetsområdet. Vegetation i form av omgivande skog, trädader och skogklädda bergspartier är ett påtagligt landskapselement i området.

Terrassmurar och förbindelsegångar är uttryck för hur sjukhuset under lång tid hanterat områdets nivåskillnader och möjliggör att uppleva utredningsområdet från olika perspektiv. Bebyggelsen på Medicinaregatan är placerad i en riktning som följer huvudstråket Per Dubbsgatan. Sjukhusområdets bebyggelse präglas istället av en riktning som tar sin utgångspunkt i det sena 1800-talets paviljongsjukhus. Trots att de flesta byggnaderna från den tiden är rivna har senare tiders bebyggelse placerats utmed den ursprungliga centralaxeln med Per Dubbhuset som ledmotiv. Centralkomplexets högdal manifesterar riktningen även från långt håll.

Inom området finns en komplex blandning av byggnader från olika epoker som visar såväl sjukhusets som den medicinhistoriska utvecklingen över en mer än hundra år lång period. Bebyggelsen är av blandad karaktär med varierande funktioner och utformning. Byggnadskroppar i växlande volymer har på sina håll förtätats och flätats samman till en tät bebyggelseväv med stadskaraktär. Gemensamt för bebyggelsen inom sjukhusområdet är rödabruna tegelfasader med ärggröna koppar detaljer och tak. Centralkomplexets högdal samt Medicinarebergets universitetsbebyggelse upplevs som accenter med avvikande fasader i gult tegel.

Utredningsområdet präglas av ett antal kommunikativa stråk med kollektivtrafikens hållplats, pressbyrån, akutbyggnaden, huvudentrén och platsen framför norra entrén som centrala noder. De i flesta fall raka stråken möjliggör långa utblickar och siktlinjer. Bebyggelsens genomtänkta och många gånger omsorgsfulla placering och utformning har också resulterat i ett antal platsbildningar där den visuella rumsligheten är påtaglig.

Karta som visar utredningsområdet.

5.3 UTVALDA STRÅK

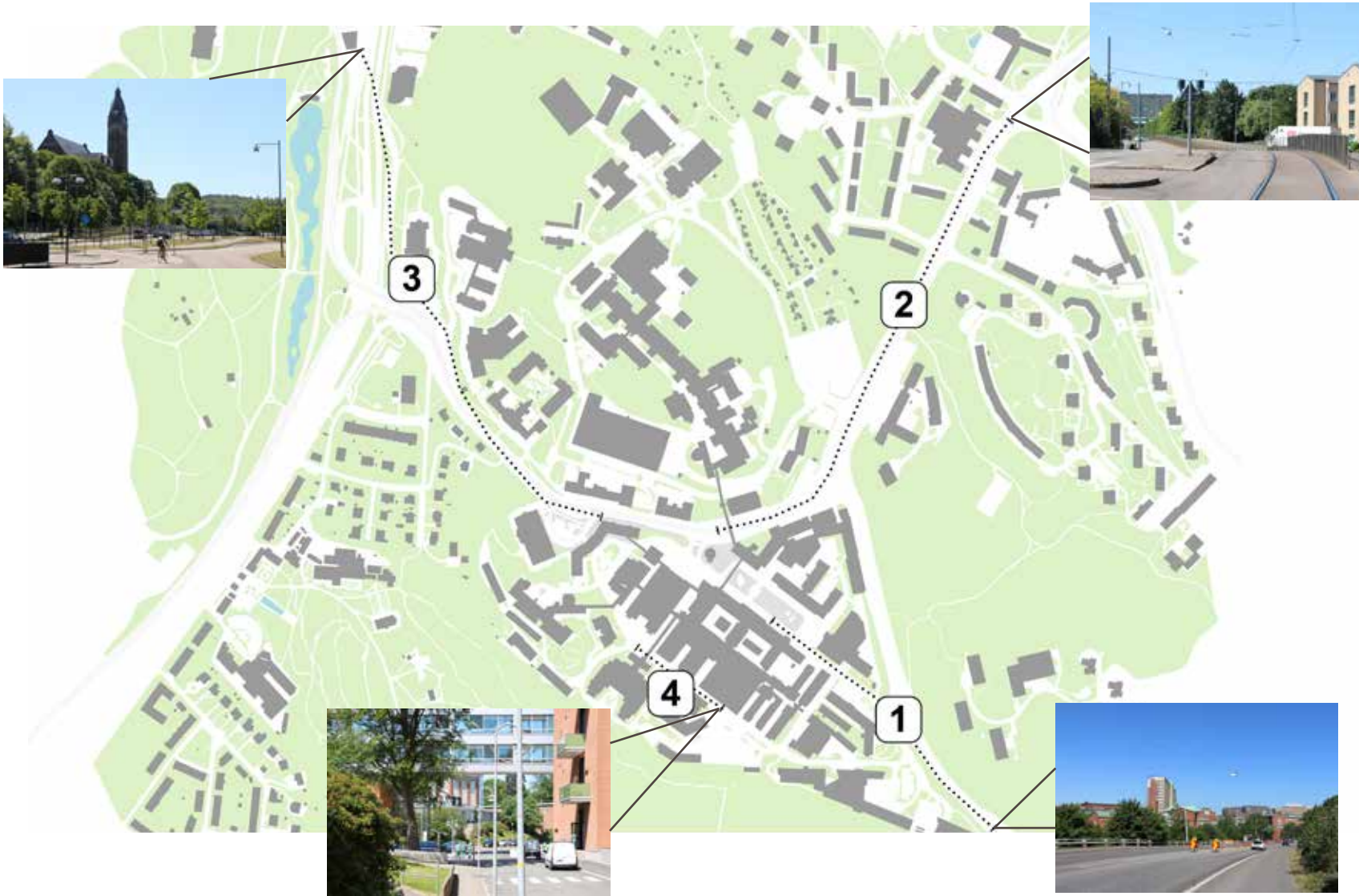
Urvalet av stråk har gjorts genom att på plats identifiera undersökningsområdets betydelsefulla huvudstråk. Fyra stråk har identifierats.

Stråkens betydelse för området har även uppmärksammats av Göteborgs stadsmuseum i kulturmiljöunderlaget från 2013. I museets underlag lyfts Per Dubbsgatan och Blå stråket samt viktiga siktlinjer från Guldheds- och Ehrenströmsgatan. Ytterligare en anledning till urvalet av stråk, är att samtliga stråk speglar tidigare utredningars uppmärksammade kulturmiljöegenskaper.

Från stråken beskrivs ett antal synbilder mot och inom planområdet. Urvalet av strategiska synbilder syftar till att tydligt reflektera områdets visuella, rumsliga och fysiska kulturmiljöegenskaper och hur dessa kan förändras sett utifrån varierande perspektiv.

Stråken analyseras och värderas sedan utifrån en eller två av synbilderna som tydligast beskriver kulturmiljöns kvalitativa egenskaper. Analysen grundar sig på egna bedömningar samt på tidigare utredningars uppmärksammade karaktärsdrag i fråga om rådande stadsbyggnadskaraktärer, rumsliga egenskaper och sammanhang, funktioner, kommunikativa stråk och noder, siktlinjer, landmärken och andra visuella och fysiska kvaliteter med bäring på kulturmiljön. Under rubriken *Övrig analys* belyses kvalitativa egenskaper för promenaden som inte syns i de utvalda bilderna. Slutligen sammanställs en syntes av hela stråkens kvalitativa egenskaper och karaktärsdrag och samt vad som går att utläsa av kulturmiljöns egenskaper som en kortfattat punktlista.

1. Ehrenströmsgatan
-Sahlgrenskas huvudentré
2. Warvinskys plats - Hållplats
Sahlgrenska huvudentré
3. Linnéplatsen - Hållplats
Sahlgrenska huvudentré
4. Bruna stråket i
sjukhusområdets södra del -
Norra entrégården

5.4 STRÅK 1, FRÅN EHRENSTRÖMSGATAN

Illustrationen visar stråkets sträckning från Ehrenströmsgatan längs Blå stråket bort mot Sahlgrenska huvudentré. Vyerna som valts ut för att beskriva kulturmiljöns egenskaper är markerade med siffror och synbildssymbol som visar åt vilken ritkning bilden är tagen.

5.4.1 VYER STRÅK 1, FRÅN EHRENSTRÖMSGATAN

1. Vyn utgår från backen längs Ehrenströmsgatan med blicken i riktning mot Sahlgrenska-området i nordväst. Vyn utgörs av en bred gata med sjukhusområdets många byggnader som utgör horisont i fonden. Himlen, gatan och centralkomplexets höga skivhus dominerar blickfånget.

2. Gatan fortsätter nedför och de lägre byggnaderna i sjukhusområdets sydöstra del och en rad av grönskande lövträd blir fokus. I fonden blir Odontologens bruna byggnad nu det tydligaste inslaget.

3. Vid "Blå stråkets" början blir gaturummet. Känslan av att befinna sig på sjukhusområdet blir allt mer påtaglig. Miljön upplevs nu från gatunivå och centralkomplexets framtoning utgör kuliss mot väster. Förgrunden domineras av en öppen och till viss del ostrukturerad plats framför Psykiatriska kliniken med parkeringsplatser inramade av späda lövträd och planteringar.

4. En bit in på "Blå stråket" invid sjukhusområdets matsal blir stråkets riktning mer påtagligt och rummet upplevs mer slutet än tidigare. Nu syns huvudentrén från gatunivå med gångbro och Medicinarebergets bebyggelse som tät fond i nordväst.

5. Nästan framme vid huvudentrén öppnar platsen upp sig och gångbron upplevs som ett framträdande horisontellt inslag i luftrummet. Medicinarebergets bebyggelse och detaljer framträder nu allt tydligare och bidrar till en visuell rumslighet. Gatan upplevs bredare och sammanfaller bitvis med torgytan. En strid ström av bilar blandas med människor i rörelse till och från huvudentrén.

6. Vyn är tagen från platsen utanför huvudentrén. Bortsett från gångbrons betongpelare syns den inte längre. En omväxlande gata full med liv och rörelse dominerar perspektivet. Framträdande blir ögon- och öronkliniken i väster. Byggnaden sammanfaller väl med bebyggelsen på Medicinareberget i fonden. Pressbyrån står med sin gröna färgsättning i kontrast till övrig bebyggelses tegelröda färgskala.

5.4.2 UTVALDA VYER STRÅK 1

VY 1, Vyn visar backen nedför Ehrenströmsgatan i sydost. Karaktäristiskt för vyn är en kompakt bebyggelsesiliett och jämn horisont mot himlen. Utmärkande i blickfånget är centralkomplexets högdal som ensam hög solitär i blickfånget. Bebyggelsemiljöns tegelfasader och ärggröna koppartak bidrar till sammanhållet arkitektoniskt uttryck.

VY 4, Vyn präglas av en stadsmässig rumslighet som demonstreras genom bebyggelsens täta men fristående byggnadskroppar, sammanhållna volym och kvalitativa utformning. Beträktaren får en känsla av att vara på väg in i staden. Sjukhusområdets utveckling över tid, går att avläsa i ett brett spann av byggnader från olika tidsepoker.

5.4.3 ANALYS PROMENAD 1

VY 1.

Karaktäristiskt för vyn är en kompakt bebyggelsesiluett där sjukhusområdets och Medicinarebergets bebyggelse utgör en jämn horisont mot den blå himlen. Beträktarens fokus dras till den uppskjutande huvudbyggnaden som framträdande solitär i vyn. Bebyggelsen har en homogen materialkomposition som domineras av röda tegelfasader och ärggröna koppartak. Även här särskiljer sig huvudbyggnaden med sin fasad i gult tegel. Ett grönt vegetationsstråk utgör en naturlig gränzon mellan bebyggelsen och Ehrenströmsgatan i förgrunden.

Redan från långt håll går det att urskilja några av sjukhusområdets olika tillkomst- och utbyggnadsfaser. Tydligast i vyn är mellan- och efterkrigstidens nyrealistiska och modernistiska bebyggelsetillskott med arkitektonisk omtanke gällande mänsklig skala och funktionsduglighet. Gemensamt för bebyggelsen är att den är omsorgsfullt, funktionellt och kvalitativt gestaltat som trots stora byggnadskroppar upplevs mänsklig utifrån gatuperspektivet.

VY 4.

I vyn finns en stadsmässig rumslighet som demonstreras genom bebyggelsens täta men fristående byggnadskroppar, sammanhållna volym och kvalitativa utformning. Beträktaren får en känsla av att vara på väg in i staden längs ett utmed sidorna slutet stråk med tydlig riktning fram mot huvudentrén som omges av en öppnare mer torglik plats. Sjukhusområdets utveckling över tid, går att avläsa i ett brett spann av byggnader från olika tidsepoker. Bebyggelsens sammanhållna karaktär med de röda tegelfasaderna blir än mer påtaglig. Ett stilmässigt främmande element är gångbron i postmodernistisk utformning. En stor kvalitet ligger dock i gångbrons omsorgsfulla placering i höjd som möjliggör nästintill fri sikt mot Medicinarebergets bebyggelse i fonden. Gångens färgsättning knyter an till de ärggröna koppartaken.

SAMMANFATTNING AV VÄRDEBÄRANDE KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITATIVA EGENSKAPER:

- Sammanhållen bebyggelsehorisont sett från Ehrenströmsgatan.
- Huvudbyggnaden som framträdande solitär.
- Visuell kontakt mellan sjukhusområdet och Medicinareberget.
- Tät stadsmässig bebyggelse.
- Tydlig rumslig riktning.
- Avläsbara byggnadsepoker där 1940–50-talets bebyggelse dominerar promenadens samlade vyer.
- Sammanhållen arkitektur med tegelfasader och ärggröna koppartak.
- Ordnad vegetation i form av trädrader rabatter.
- Arkitektonisk omtanke i det korta perspektivet.

OMRÅDETS HISTORISKA LÄSBARHET/BERÄTTELSE BASERAD PÅ KULTURMILJÖNS EGENSKAPER:

- Bebyggelsen homogena materialkomposition, där rött tegel dominerar, berättar om en arkitektonisk grundtanke om anpassning och hänsyn gällande fasadmaterialen. En grundtanke som levt igenom alla decennier allt sedan sjukhusets tillkomst i slutet av 1800-talet.
- Från promenaden är 1930- 50-talets stora utbyggnadsfas tydligt läsbar. Byggnaderna är ett resultat av en funktionsindeldad sjukvård som slog igenom under 1930-talet, samt 1950-talets nya teknik och rationella byggande som resulterade i högre och mer platseffektiva byggnader.

5.5 STRÅK 2, FRÅN WAVRINSKYS PLATS

Illustrationen visar stråkets sträckning från Wavrinskys plats längs Guldhedsgatan ned mot Sahlgrenska spårvagnshållplats. Vyerna som valts ut för att beskriva kulturmiljöns egenskaper är markerade med siffror och synbildssymbol som visar åt vilken ritkning bilden är tagen.

5.5.1 VYER STRÅK 2, FRÅN WAVRINSKYS PLATS

1. Vyn utgår från Wavrinskys plats med blicken riktad ned mot Sahlgrenskaområdet. Den breda gatan, för spårvagn, biltrafik, cyklister och fotgängare dominerar synfältet. Träd och grönska är ett påtagligt inslag utmed gatan där centralkomplexets höga skivhus utgör fond.

2. Från backkrönet på Guldhedsgatan upplevs sjukhusområdets östra del. Den höga huvudbyggnaden utgör fortfarande en tydlig fond i vyn, och till de lägre byggnaderna med rödbruna fasader som breder ut sig framför dess ljusa fasad. I vyn är upplevelsen att bebyggelsen omges av träd och grönska.

3. Vi har korsat Guldhedsgatan och står nu nedanför backen med blicken riktad in mot sjukhusområdet. Medicinarebergets grönska ligger utmed gatan på den motsatta sidan. I vyn upplevs Sahlgrenska's karaktäristiska röda tegelarkitektur och byggnaderna från olika tidsepoker framträder tydligare. Det höga skivhusets konstnärliga fasadutsmyckning i koppar hamnar i fokus.

5.5.2 ANALYS STRÅK 2

4. I vyn från korsningen Guldhedsgatan-Ehrenströmsgatan-Per Dubbsgatan omges den breda Per Dubbsgatans trafikmiljö av tät bebyggelse. Det är varierande volymer, formspråk och taksiluetter. På höger sida kragar den slutna gula tegelbyggnaden ut över bergskanten och avgränsar gaturummet. De horisontella gångbroarna med dess stödpelare förenas med trafikmiljöns många stolpar och vägvisningsportaler.

5. I höjd med hållplatsen för Sahlgrenska's huvudentré och med blicken vänd in mot sjukhusområdets sydvästra de blir bebyggelsens varierade utformning och ålder återigen tydlig. De röda tegelfasaderna dominerar. Gångbroarna mellan byggnaderna och över gaturummet fångar fokus i vyn.

6. I vyn från hållplatsläget bildar berget med träd och grönska en fond för Per Dubbsgatans tvära krön ner från höjden och ut från sjukhusområdet. Byggnadernas placering på var sida om gatan skärmar av mot omgivande områden och skapar ett avgränsat gaturum. Sten, puts och rödbruna fasadkulörer karaktäriserar bebyggelsen.

5.5.3 UTVALDA VYER STRÅK 2

VY 1, Utblick från Wavrinskys plats. Det höga skivhuset med dess ljusa tegelfasader utgör ett landmärke för området och upplevs från denna plats som en solitär omgiven av grönska. En symbol för sjukhuset som speglar det ursprungliga sjukhusets paviljonganläggnings syd-nordliga riktning.

VY 5 Per Dubbsgatan omges av en tät och brokig bebyggelsemiljö. Byggnader som Per Dubbshuset, akuten, ögon- och öronkliniken, universitetsbiblioteket och jubileumskliniken har samtliga individuellt arkitektoniska och miljöskapande värden samtidigt som de sammantaget visar på områdets utveckling under 1900-talet.

5.5.4 ANALYS STRÅK 2

VY 1.

I vyn framträder centralkomplexets högdelen som tydlig fond vid Guldhedsgatans slut. Det höga skivhuset med dess ljusa tegelfasader utgör ett landmärke för området och upplevs från denna plats som en solitär omgiven av grönska. Med sin skulptur i koppar är den en stark symbol för Sahlgrenska sjukhuset. Byggnadens placering markerar riktningen för centralkomplexet och hela sjukhusområdet, en riktning med historisk kontinuitet från det sena 1800-talets paviljongsjukhus. Härifrån bildar skivhuset, vegetationen och universitetsbyggnaden vid Wavrinskys plats en jämn horisont mot himlen. Universitetsbyggnaden harmonierar i form och materialval med skivhuset.

VY 5.

Den breda Per Dubbsgatan omges av en tät och brokig bebyggelsemiljö, varierade uttryck och volymer konkurrerar om uppmärksamheten. Byggnader som Per Dubbshuset, akuten, ögon- och öronkliniken, universitetsbiblioteket och jubileumskliniken har samtliga individuellt arkitektoniska och miljöskapande värden samtidigt som de sammantaget visar på områdets utveckling under 1900-talet. Den brokiga bebyggelsemiljön hålls samman av en homogen tegelröd färgsättning där endast två byggnader skiljer ut sig som accenter med fasader i gult tegel. I vyn är också nivåskillnaden mellan sjukhusområdet och Medicinareberget påtaglig. De luftburna förbindelsegångarna är ett uttryck för och ett resultat av de topografiska förhållanden som präglar området och för hur effektiva passager mellan verksamheter har skapats. Förbindelsegången över Per Dubbsgatan är också ett uttryck för hur man har lyckats överbrygga den barriär som gatan utgör.

SAMMANFATTNING AV VÄRDEBÄRANDE KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITATIVA EGENSKAPER:

- Sjukhusområdets bebyggelse utgör en brokig stadsväv med varierande formelement som konkurrerar om uppmärksamheten.
- Högdelen som landmärke med tidstypisk arkitektur; enkla slutna fasader och sparsmakad men iögonfallande utsmyckning. Kopparskulpturen är en stark symbol för Sahlgrenska sjukhuset.
- Vyerna visar på en sammanhållen kontinuitet gällande färgsättning och materialval.
- De luftburna förbindelsegångarna är ett uttryck för och ett resultat av de topografiska förhållanden som präglar området och för hur effektiva passager mellan verksamheter har skapats.

OMRÅDETS HISTORISKA LÄSBARHET/BERÄTTELSE BASERAD PÅ KULTURMILJÖNS EGENSKAPER:

- Bebyggelse som visar på hur sjukhusets, sedan starten vid sekelskiftet 1900, kontinuerligt utvidgats och anpassats till rådande behov och vårdideal.
- Centralkomplexets skivhus"högdelen" speglar sjukhusets ursprungliga paviljonganläggnings syd-nordliga riktning. En riktning med historisk kontinuitet från det sena 1800-talet.

5.6 STRÅK 3, FRÅN LINNÉPLATSEN

Illustrationen visar stråkets sträckning från Linnéplatsen upp längs Per Dubbsgatan bort mot Norra entrén och spårvagnshållplatsen. Vyerna som valts ut för att beskriva kulturmiljöns egenskaper är markerade med siffror och synbildssymbol som visar åt vilken riktning bilden är tagen.

5.6.1 VYER STRÅK 3, FRÅN LINNÉPLATSEN

1. Vyn visar en utblick från Linnéplatsen i riktning upp mot Annedalskyrkan. Kyrkan tonar upp sig mot himlen och är omgiven av ett bälte av högvuxna grönskande lövträd. Änggårdsbergens lummiga lövkronor utgör en grön fond i bakgrunden. Härifrån upplevs tydligt den kuperade terrängen som omger det i övrigt öppna stadsrummet som präglas av olika trafikleder.

2. I backen, jämsides med kyrkan, tonar en institutionsbebyggelse från olika tidsepoker upp sig på höjden. Tunga stenmurar förstärker upplevelsen av den branta terrängen som byggnaderna är placerade i. Grönskan är fortfarande påtaglig i form av ett grönbälte i slänten mellan bebyggelsen och gatan.

3. Vyn är tagen från mitten av Per Dubbsgatan med det gamla sjukhemmet på vänster sida. Sjukhemmet döljs delvis av den kraftiga trädraden av högvuxna lindar som kantar gatan. På motsatt sida avskärmas gaturummet av ett bullerplank i klassicistisk utformning. Bakom planket skimras taken av fristående trävillor i sluttningen ned mot Änggårdens bostadsområde. I vyn finns en tydlig riktning som leder upp och fram.

4. Längre upp i backen närmare Sahlgrenska sjukhusområde blir grönskan, som redan från sjukhuset tillkomst präglad platsen, påtaglig i synbilden. Höga ekar, buskar och ordnade parkytor leder betraktaren mot den norra entrébyggnaden som utgör en naturlig fond i vyn.

5. Väl uppe på höjden domineras synbilden av sjukhusområdets täta och stadsmässiga bebyggelse. I förgrunden öppnar stråket upp sig till en platsbildning med entréhuset som fond. Den visuella rumsligheten som upplevs i vyn förstärks av Medicinarebergets höga terrassering. Efter den öppna platsen smalnar gatan av och slingrar sig vidare mellan bebyggelsen som omsluter gaturummet. Guldhedens bostadsbebyggelse som sticker upp ovan sjukhusbebyggelsen i fonden.

6. Bilden är tagen från platsen utanför sjukhusområdets norra entré och bort mot spårvagnshållplatsen. Stråket blir återigen mer påtagligt med anligande bebyggelse och stödmurar på vardera sida om gatan. Bebyggelsen upplevs som sammanhållen med sina röda tegel- och putsfasader. Stadsrummets flikighet och blandade komponenter väcker betraktarens nyfikenhet.

5.6.2 UTVALDA VYER STRÅK 3

VY 4, Grönskan upplevs som en välkomnande kuliss på båda sidor vägen, en mjuk inramning och entré till sjukhusområdet. I mitten av blickfånget ligger Norra entrébyggnaden som fond med sin roströda tegelfasad som komplementfärg till den gröna förgrunden.

VY 5, Bebyggelsestrukturen i vyn karaktäriseras av nivåskillnaden mellan Medicinareberget och sjukhusområdets plana mark. Gaturummet präglas av höga massiva murliv, terrasseringar med organiskt utformade trappor, omsorgsfullt gestaltade fasaddetaljer samt insprängd vegetation på bergssluttningar i utrymmen mellan byggnader.

5.6.3 ANALYS STRÅK 3

VY 4

Synbilden visar Per Dubbsgatan omgiven av en påtaglig grönska i form av lövträdsklädda bergsknallar på Änggårdssidan samt östra sidans ordnade parkmiljö intill sjukhemmet. Grönskan upplevs som en välkomnande kuliss på båda sidor vägen, en mjuk inramning och entré till sjukhusområdet. I mitten av blickfånget ligger Norra entrébyggnaden som fond med sin roströda tegelfasad som komplementfärg till den gröna förgrunden. Vegetationen bidrar med en intimitet och mjukhet i ett för övrigt trafikbelastat kommunikativt stråk. Kulturmiljöns egenskaper visar på det tidiga 1900-talets byggande då nya byggnader uppfördes genom anpassning till rådande topografiska förhållanden vilket möjliggjorde att värdefull naturmark som lövskog och bergsknallar kunat sparas. Sjukhemmets magnifika trädrad manifesterar Per Dubbsgatan historiska kontinuitet som betydande kommunikativt stråk. Synbilden ger också en förståelse för hur platsen såg ut vid 1800-talets slut när sjukhusets fick sin placering på höjden av det lantliga Änggården, avskilt från staden och med god tillgång till frisk luft vilket var viktigt avseende rådande medicinhistoriska föreställningar som menade att sjukdomar spreds av skämd luft.

VY 5

Bebyggelsens volym, utformning och placering utgör tillsammans med anliggande vägstruktur en stadsmässig rumslighet. Bebyggelsestrukturen i vyn karaktäriseras av nivåskillnaden mellan Medicinareberget och sjukhusområdets plana sida. Gaturummet präglas av höga massiva murliv, terrasseringar med organiskt utformade trappor, omsorgsfullt gestaltade fasaddetaljer samt insprängd vegetation på bergssluttningar i utrymmen mellan byggnader. Sammansättningen av dess komponenter skapar nyfikenhet och intresse att röra sig vidare in mellan husen. Bebyggelsens sammanhållna utformning avseende volym och färgskala skapar ett lugn åt platsen som också präglas av en pulserande trafik. De topografiska förhållandena möjliggör visuell kontakt med Guldhedens bostadsbebyggelse vars punkthus sticker upp i fonden.

ÖVRIG ANALYS

Promenaden visar på ett historiskt viktigt kommunikativt stråk med kyrkan, vårdbyggnader och platser där norra entrén och spårvagnshållplatsen utgör betydelsefulla noder i en historisk utveckling.

Genom promenaden är det påtagligt hur vegetation organiskt flätar samman områdets olika höjdnivåer. Änggårdsbergens trädkronor, trädridåer mellan bebyggelse och gata samt parkmiljön med högvuxna träd och trädrader intill det gamla sjukhemmet är utmärkande karaktärsdrag. Karaktäristiskt för promenaden är också läsbara byggnadsepoker som tydligt visar den tidiga utvecklingen i början av 1900-talet. Institutionsbebyggelse som barnsjukhus, sjukhem och vanförelanstalt knyter samman stråket längs Per Dubbsgatan med Sahlgrenska sjukhusområde. Sjukhusets expansiva utbyggnadsfas under 1940–50-talet är en byggnadsepok som är skönjbar från promenadens avslutande del.

SAMMANFATTNING AV VÄRDEBÄRANDE KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITATIVA EGENSKAPER:

- Annedalskyrkan som framträdande landmärke sett från Linnéplatsen.
- Promenaden präglas av kuperad topografi där bebyggelsen ligger följsamt placerad, anpassad efter rådande terrängförhållanden.
- Vegetation som organiskt flätar samman områdets olika höjdnivåer.
- Per Dubbsgatan krökta form möjliggör varierande synbilder och perspektiv.
- Per Dubbsgatan som ett kommunikativt stråk med historisk kontinuitet.
- Avläsbara byggnadsepoker som tydligt visar Sahlgrenskas tidiga utveckling i början av 1900-talet.
- Bebyggelsen utmed Per Dubbsgatan präglas av en omsorgsfullt gestaltat arkitektur, solitärer omgivna av grönska. Tät stadsmässig bebyggelse närmare sjukhusområdet.
- Sammanhållen arkitektur med röda tegel- och putsfasader och tegeltak med ärggröna koppardetaljer.
- Visuellt rumsbildning framför den Norra entrén.

OMRÅDETS HISTORISKA LÄSBARHET/BERÄTTELSE BASERAD PÅ KULTURMILJÖNS EGENSKAPER:

- Kulturmiljöns egenskaper visar på det tidiga 1900-talets byggande då nya byggnader uppfördes genom anpassning till rådande topografiska förhållanden vilket möjliggjorde att värdefull naturmark som lövskog och bergsknallar kunnat sparas.
- Sjukhemmets magnifika trädrad manifesterar Per Dubbsgatans historiska kontinuitet som betydande kommunikativt stråk.
- Synbilden ger förståelse för hur platsen såg ut vid 1800-talets slut när sjukhusets fick sin placering på höjden av det lantliga Änggården, avskilt från staden och med god tillgång till frisk luft vilket var viktigt avseende rådande medicinhistoriska föreställningar som menade att sjukdomar spreds av skämd luft.

5.7 STRÅK 4

Illustrationen visar stråkets sträckning genom Bruna stråket Vyerna som valts ut för att beskriva kulturmiljöns egenskaper är markerade med siffror och synbilsymbol som visar åt vilken riktning bilden är tagen.

5.7.1 VYER STRÅK 4, BRUNA STRÅKET

1. Vyn utgår från det f.d. elevhemmet "Bruna stråket" med blicken vänd mot nordväst. Det är ett smalt stråk med bebyggelse på båda sidor om gatan. Utmed gatans sidor är det främst byggnader som är uppförda från 1980-talet och framåt. En förbindelsegång, ett horisontellt element i luftrummet, förenar och binder samman byggnadskroppar på var sida gatan. I blickfånget rakt fram upplevs bebyggelsen mer brokig och av varierande ålder. Det är byggnader med klassicistiska stildrag som utgör fond, inramade i en bädd av prunkande rabatter. Gatan utgör ett stråk och en plats på samma gång.

2. Längre fram blir det tydligt att vi rör oss i ett rum där storskaligt möter småskaligt. Det blir allt mer påtagligt att bebyggelsen speglar olika tids-epoker men hålls samman av en gemensam strävan gällande omsorg i detaljutförandet. Med hjälp av den murliknande länkbyggnaden i fonden, skapas ett intimt halvslutet rum där byggnader och grönska samspekar.

3. I vyn är blicken nu vänd mer åt norr. Den låga länkbyggnaden med släta tegelfasader med handslaget tegel och breda fogar samt vita fönsterbågar dominerar synbilden. Muröppningens valv blir ett naturligt fokus och spännande inslag. Genom öppningen skimtar grönskan och nyfikenheten att upptäcka vad som döljer sig där innanför väcks. Bebyggelsens proportioner upplevs småskalig och intim.

5.7.2 VALD VY STRÅK 4

Vyn visar ett småskaligt rum som skiljer sig från sjukhusområdets mer pulserande öppna ytor. Bebyggelsen i vyn visar på en kvalitativ detaljrikedom och materialval som bidrar till att bryta ner större volymer till mänskligt hanterbara perspektiv. Byggnadernas olikheter länkas på så vis samman till en intresseväckande bebyggelseväv. Grönstrukturen som väver samman byggnader och gata förstärker känslan av intimitet.

5.7.3 ANALYS STRÅK 4

VY 2

Utmärkande för synbilden är den intima känsla som miljön skapar hos betraktaren. Det är ett småskaligt rum som skiljer sig från sjukhusområdet mer pulserande öppna ytor. Det är ett område främst personal och långtidsinlagda patienter rör sig. Bebyggelsen varierar i volym, höjd och utformning men vittnar om en arkitektonisk grundtanke, mån om den lilla ibland sårbara människan. Omtanken tar sig uttryck i en uppbruten arkitektur, dvs fokus ligger i de små detaljerna. Genom att framhäva detaljer och kvalitativa materialval går det att bryta ner större volymer till mänskligt hanterbara perspektiv. Byggnadernas olikheter länkas på så vis samman till en intresseväckande bebyggelseväv. Även gaturummet har brutits upp genom medvetet utformade sitttytor i form av stenkantade rabatter och planteringar. Grönstrukturen som ramar in och väver samman byggnader och gata förstärker känslan av intimitet. Förbindelsegångens och den f.d. isoleringspaviljongens, i 1920-tals klassicistisk stil i vitt och rött tegel, närvaro berättar om 1900-talets första hälfts rådande vårdideal med fristående isoleringspaviljonger som sammanlänkades med sjukhuset genom förbindelsegångar.

SAMMANFATTNING AV VÄRDEBÄRANDE KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITATIVA EGENSKAPER:

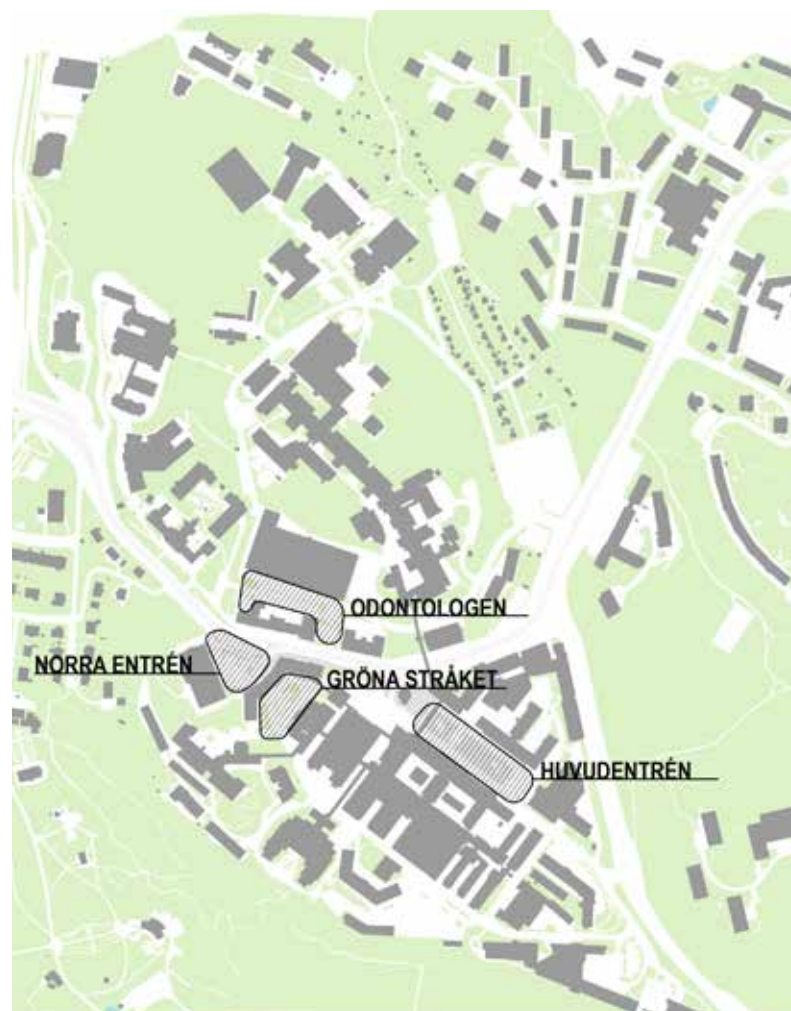
- Intimt och omsorgsfullt utformat gaturum med den murade förbindelsegången som rumskapande element.
- Arkitektonisk grundtanke som fått råda under flera decennier, där omsorgen tar sig uttryck i en brokig detaljrikedom och mänskligt hanterbara perspektiv.
- Stråket är ett transportstråk men även en plats för lunch, väntan och promenader. Präglas av ett lugn.
- Bebyggelse från olika tidsepoker har vävts samman till en intressant bebyggelseväv.
- Framträdande grönstruktur som upplevs integrerad i arkitekturen.

OMRÅDETS HISTORISKA LÄSBARHET/BERÄTTELSE BASERAD PÅ KULTURMILJÖNS EGENSKAPER:

- Förbindelsegångens och den f.d. isoleringspaviljongens, i 1920-tals klassicistisk stil i vitt och rött tegel, närvaro berättar om 1900-talets första hälfts rådande vårdideal med fristående isoleringspaviljonger som sammanlänkades med sjukhuset genom förbindelsegångar.

5.8 PLATSER

De föregående fyra stråken genom området fångar upp betydelsefulla stråk. Det finns dock stadsrum som stråken inte leder fram till eller som passeras i periferin. Stadsrum där det finns behov av att stanna till ytterligare. Urvalen har gjorts genom analyser på plats och med utgångspunkt att de ska fånga in var sjukhusområdets arkitektoniska och medicinhistoriska utveckling särskilt väl kommer till uttryck. För utredningsarbetet valdes tre platser ut på grund av dess historiska berättarinnehåll, medvetna gestaltning och betydelse för hur man vistas inom sjukhusområdet. Det är platsbildningen framför norra entrén som är en plats med lång kontinuitet som entréområde för Sahlgrenska. En plats där sjukhusets utveckling från det sena 1800-talet fram till modern tid kan upplevas. Innanför den norra entrébyggnadens öppna portvalv ligger Gröna stråket. Det är en plats där sjukhusets utveckling och ideal för gestaltning av arkitektur och utemiljöer upplevas. En plats med medveten gestaltning för rekreation. Den torglika och stora platsen framför huvudentrén utgör även den en utgångspunkt för att uppleva och förstå områdets utveckling genom historien. Det är också en plats varifrån de flesta besökare utgår från för att orientera sig vidare. Den fjärde platsen, odontologen, är framförallt utvald på grund av möjligheten att blicka ut över sjukhusområdet

Identifierade platsbildningar inom utredningsområdet.

Illustration över identifierade platsbildningar. Urvalet har skett utifrån visuella och fysiska rumsliga kvaliteter och berättarinnehåll. Vy sedd från Medicinareberget i öster.

5.8.1 NORRA ENTRÉN

Det är en öppen platsbildning där den visuella rumsligheten har skapats genom bebyggelsens arkitektoniska utformning och placering. Den norra entrébyggnadens lätt konkava fasad omsluter platsen. Byggnaden **bildar en fond och välkomnar in till sjukhusområdet**. Den gröna slänten med höga träd upplevs tillsammans med byggnaderna som avgränsande väggar som ramar in den öppna platsen. Den visuella rumsligheten förstärks ytterligare av bebyggelsen på norra sidan av Per Dubbsgatan. Platsen är till stora delar hårdgjord och präglas av parkeringsytor och trafiklösningar.

Från platsen kan omgivande bebyggelse berätta om betydelsefulla delar av välfärdsstatens utveckling under 1900-talet. Den före detta **vanförearneanstalten** är en representant för de stora satsningar som gjordes inom socialvården under tidigt 1900-tal. Den norra entrébyggnaden representerar en **funktionsindeldad sjukvård** som slog igenom under 1930-talet. Byggnaderna som omger platsen utgör en varierad bebyggelse där **olika epokers arkitektur tydligt representeras**. Dessa kan exemplifieras av sekelskiftets nationalromantik, mellankrigstidens mer återhållsamma uttryck, senmodernismens rationalitet samt det sena 1900-talets postmodernistiska blandstil.

Från 1890-talet då Sahlgrenska sjukhuset uppfördes fram till och med att den norra entrébyggnaden uppfördes utgjorde denna plats **entréområde för hela sjukhusområdet**. Grunden in till det ursprungliga paviljongsjukhusets entrébyggnad (Per Dubbshuset) ersattes under det sena 1930-talet av en byggnad för öron- och ögonklinik och ett bostadshus för sköterskor. Byggnaderna placerades något vinklat och med ett mellanrum så den påkostade entrébyggnaden fortsatt var väl synlig. När kliniken byggdes till slöts detta mellanrum. Den senare tillbyggnaden, det som idag utgör norra entrébyggnaden, utformades dock med en centralt placerad portal vilket gjorde att **siktlinjen mot Per Dubbshuset bibehölls**.

En spårvagnslinje från Linnéplatsen till Sahlgrenska drogs fram redan 1904. Platsen har sedan dess varit **en del av det kommunikationsstråk** som leder fram till, genom och förbi sjukhusområdet. I och med att områdets trafiklösningar utvecklats från endast spår till att under 1900-talet också inkludera en ökande biltrafik med tillhörande parkeringslösningar har platsens egenskap av entré fått stå tillbaka.

Platsbildningen framför Norra entrén sett från vanförearneanstaltens terrass i öster.

Entréhuset lätt konkava form bidrar till platsbildningen. Karaktäristisk utblick upp mot Medicinarebergets bebyggelsemiljö.

Byggnaden i bild markerar den norra och ursprungliga ingången till Sahlgrenska sjukhusområde. Den senare tillbyggnaden, det som idag utgör norra entrébyggnaden, utformades dock med en centralt placerad portal vilket gjorde att siktlinjen mot Per Dubbshuset bibehölls.

5.8.2 GRÖNA STRÅKET

Platsen är väl bevarad och har en tydligt medveten gestaltning där bebyggelsen genom dess utformning och placering skapar ett slutet och intimt rum. Den norra entréns **vinklade byggnadskropp omfamnar platsen** och dess höga fasader håller ute ljudet från den intensiva trafikmiljön som finns utanför. Träd, buskar och gräsytor bildar ett lugnt grönt rum med dammen och kopparstatyn av den nakna flickan placerad i centrum. Byggnadernas röda tegelfasader bildar i sin tur väggar kring den öppna platsen. Platsen upplevs som lugn och **används rekreativt av både personal och patienter** för att ta en paus i en i övrigt febril omgivning.

Platsen utgjorde **ursprungligen entréområde för Sahlgrenska sjukhuset** genom en öppen plan framför entrébyggnaden (Per Dubbs-huset). Under slutet av 1930-talet uppfördes ögon- och öronkliniken och bostadshuset för sköterskor, vilka placerades så att en entrégård skapades framför entrébyggnaden. Platsen fick ett allt mer **slutet rum** i samband med att ögon- och öronkliniken byggdes till 1955 och den norra entrén som vi ser idag bildades. **Platsen kan på så vis berätta om den utveckling Sahlgrenska sjukhuset genomgått under första hälften av 1900-talet.**

Genom platsens bebyggelse går det läsa av hur sjukhusets **utveckling gick från det ursprungliga paviljongsjukhuset till den nya tidens friliggande och funktionsseparerade byggnader**. Platsen återspeglar en tid då sjukhuspersonal fortfarande förväntades bo på sjukhusområdet. **En tid då vårdmiljöer utformades med höga ambitioner både vad det gäller byggnadernas arkitektur som gestaltningen av utemiljön.** En gestaltning av utemiljön där kvaliteter som estetiska värden utan funktionella egenskaper direkt kopplade till verksamheten gavs utrymme.

De enskilda byggnaderna kring platsen representerar flera arkitekturstilar som i stort samlas kring gestaltningen med röda tegelfasader som grundar sig på den ursprungliga entrébyggnaden. Den **genomgående användningen av tegel i fasaderna** och den roströda färgskalan präglar platsen starkt.

Träd, buskar och gräsytor bildar ett lugnt grönt rum med dammen och kopparstatyn av den nakna flickan placerad i centrum. Byggnadernas röda tegelfasader bildar i sin tur väggar kring den öppna platsen.

Under slutet av 1930-talet uppfördes ögon- och öronkliniken och bostadshuset för sköterskor, vilka placerades så att en entrégård skapades framför Per Dubbshuset.

Bostadshuset för sköterskor.

Bilden visar Per Dubbshuset, förbindelsegång och isoleringspaviljong.

Vårdmiljöer som utformats med höga ambitioner både vad det gäller byggnadernas arkitektur som gestaltningen

5.8.3 HUVUDENTRÉN

Platsen framför Sahlgrenska huvudentré är stor och öppen med en **stadsmässig rumslighet**. Platsen omges av långsträckta byggnader med röda tegelfasader och har en **torglik utformning**. Tankarna förs lätt till de stadsdelstorg som anlades under mitten av 1900-talet, dock i en något större skala. Unga skira träd och fristående planteringar ramar in den centrala ytan med sittbänkar. **Det är en aktiv plats som präglas av nästan oavbruten rörelse**. Under stora delar av dygnet är det en strid ström av människor och bilar som korsar och rör sig runt platsen. Taxibilar radar upp sig framför huvudingången och upplevelsen av högt tempo är påtaglig.

Rummet avgränsas tydligt av de horisontellt präglade byggnaderna som är vända in mot platsens långsidor i norr och söder. Mot öster bildar Guldhedens höga och grönskande berg med höghus en fond och en lägre bebyggelse med friare gestaltning avslutar den öppna platsen. Mot väster är avgränsningen inte lika påtaglig. Det öppna rummet mynnar istället ut i vad som upplevs som en stadsväg av **tät bebyggelse från olika tidsepoker** och det kommunikationsstråk som Per Dubbsgatan här utgör.

Det är framförallt **sjukhusets utbyggnad under 1940–50-talen som representeras** närmast platsen. Det var en tid då både byggande och sjukvård bedrevs på ett allt mer **rationellt sätt med större och högre byggnader**. Högre hus medförde kortare transporter och fler vårdplatser. På en gavelsida mot väst har en av 1890-talets fasader bevarats som ett vittnesmål från en annan tid och en annan skala. Men även **paviljongsjukhusets tydliga centralaxel** som byggnaderna placerats utifrån har på ett medvetet sätt fått leva vidare fram till vår tid. De **långa utblickarna** från platsen gör att institutionsarkitekturens utveckling från 1899 och fortfarande idag till viss del kan upplevas.

Mot öster bildar Guldhedens höga och grönskande berg med höghus en fond och en lägre bebyggelse med friare gestaltning avslutar den öppna platsen.

Det är framförallt sjukhusets utbyggnad under 1940–50-talen som representeras närmast platsen. Här syns bland annat kvinnokliniken i bild.

5.8.4 ODONTOLOGEN

Platsbildningen vid Medicinaregatan, framför Odontologen norr om Per Dubbsgatan, är **ett svårdefinierat rum**. Trots att det huvudsakligen är härifrån man når verksamheterna som finns i de omkringliggande byggnaderna så **upplevs platsen som en baksida**. Platsen används framförallt för bilparkering vilket förstärker denna upplevelse.

Odontologens långa och slutna plåtfasad skärmar av platsen mot Medicinarebergets höjd. Byggnaderna utmed Per Dubbsgatan bildar en mer uppbruten gräns mot söder. **Här kan mötet mellan det tidiga 1900-talets omsorgsfullt utformade institutionsbyggnader och det sena 1960-talets rationella modulbyggande tydligt upplevas**. De äldsta byggnaderna, den före detta vanförelanstalten och ortopediska kliniken, är välbevarade och tidstypiska representanter för socialvårdens satsningar under det tidiga 1900-talet. **Byggnaderna har anpassats efter sluttningens terrängförhållanden**, vilka också förstärks av framförallt vanförelanstaltens murade terrasseringar mot Per Dubbsgatan. Mellan huskropparna skapas **öppningar med utblickar över sjukhusområdet**. Som fondmotiv i öppningarna bildar sjukhusets tegelbyggnader ett **kollage av geometriska former** i en harmonisk rödtonad färgskala.

Platsen framför Odontologen har en påtaglig baksida-karaktär trots att det är härifrån man når verksamheterna.

Karaktärsitisk öppning med utblick över sjukhusområdet. Sjukhusets tegelbyggnader utgör ett kollage av geometriska former.

6 KULTURVÄRDEN

6.1 ARKITEKTUR

- Området präglas av blandad stadsmässig arkitektur som visar på kontinuerlig bebyggelseutveckling under 1900-talet fram till idag.
- Områdets arkitektur från olika perioder binds samman genom materialsammansättning av tegel.
- Landmärken utgörs av Centralkomplexets högdelen, Odontologen, och Norra entréhuset.
- Särskilt viktiga byggnader för förståelse kring områdets utbyggnadsfaser. Per Dubbshuset, Högdelen, Norra Entrén, Odontologen.
- Bebyggelse från första hälften av 1900-talet följer områdets kuperade topografi.

Fotot illustrerar tydligt planområdets blandade stadsmässiga arkitektur som knyts samman genom material och färgsättning.

Odontologen som landmärke sedd från Dag Hammarsköldsleden i sydväst nära Botaniska trädgården.

Huvudbyggnaden som landmärke sedd från Guldhedsgatan i norr.

Sjukhusområdets arkitektur från olika utbyggnadsfaser med tegel i fasad.

Byggnader anpassade efter områdets topografi efter Per Dubbsgatan.

Norra Entrébyggnaden med sin breda och lätt konkava form markerar den norra och ursprungliga ingången till Sahlgrenska sjukhusområde.

Per Dubbshuset med sin tegelarkitektur från sekelskiftet 1900 var områdets under mer än 50 år sjukhusets huvudbyggnad.

6.2 TRAFIK OCH KOMMUNIKATION

- Per Dubbsgatan, en trafikintensiv pulsåder och barriär som löper genom området.
- Tydlig öst-västlig riktning.
- Intensiteten trappas ned inne i området.

PLATS - LÅGINTENSIV

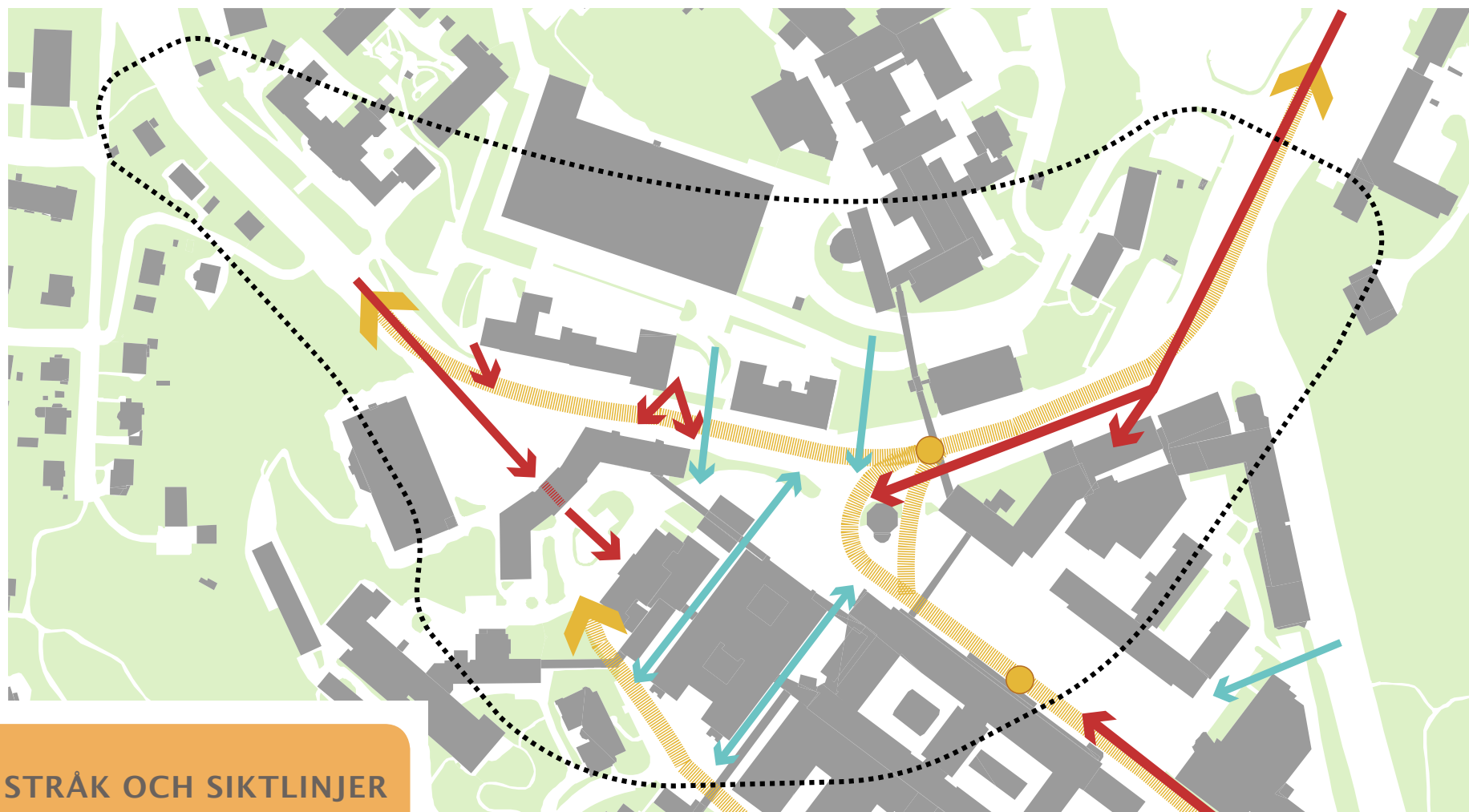
PLATS - HÖGINTENSIV

BARRIÄR

TRAFIK

6.3 STRÅK OCH SIKTLINJER

- Släpp mellan byggnader ger genomsiktighet.
- Siktlinjer mot viktiga noder och entréer.
- Siktlinje genom Norra Entrén mot Per Dubbshuset

VIKTIG NOD

GENOMSIKTLIGHET

VIKTIG SIKTLINJE

VIKTIGT STRÅK

6.4 SAMMANFATTANDE ANALYS

Området kring Medicinareberget och nuvarande Sahlgrenska har sedan 1800-talets slut gått från lantlig utkant av staden till att under 1900-talet successivt utvecklats och anpassats till det täta institutionsområde det idag utgör. För att kunna identifiera värdebärande karaktärsdrag och särskilda kulturvärden genomlyser denna sammanfattande analysdel samtliga underlag som lyft och pekat ut områdets kulturhistoriska värden och uttryck. Från Göteborgs stads bevarandeprogram och programarbetets kulturmiljöunderlag till Lindholm Restaurerings dokumentation och denna utredning ska dessa värdebärande karaktärsdrag och särskilda kulturvärden lyftas fram och identifieras.

Platsen i och kring området är komplext och kan både beskrivas som blandad och brokig men också som ett relativt tydligt identifierbart avgränsat område. Trots den kuperade topografin, den blandade bebyggelsen och den barriär som Per Dubbsgatan utgör finns här en tydlig känsla av ett sammanhållet verksamhetsområde både när man rör sig mot och inom själva området.

Från väst upplevs området börja när Per Dubbsgatan svänger och man möts av Norra Entréhuset och Vanförestalten. Därefter upplevs Per Dubbsgatan som en ränna med byggnader på var sida där den norra sidan kantas av höga stödmurar för att kompensera för den kraftigt kuperade topografin. Denna sträcka från områdets norra entré fram till där sjukhusområdet öppnar upp sig mot söder och mot sjukhusets huvudentré upplevs för en gående som kraftigt trafikdominerad.

Från öst avgränsas området främst där Ehrenströmsgatan och Guldhedsgatan möts. Området präglas av en tydlig öst västlig riktning som sannolikt grundar sig i områdets topografi men också av hur det ursprungliga paviljongsjukhusets placering och utbredning en gång förlades. Av de fyra definierade huvudstråken inom och mot området rör sig alla mer eller mindre i östlig västlig riktning varav tre av fyra sammanstrålar där sjukhusområdets centrum öppnar upp sig mot Per Dubbsgatan.

Stråken skiljer sig från varandra så till vida att de närmar sig området från olika platser och upplevelsemässigt därmed ger olika perspektiv. Vid analysen av promenadernas olika vyer framgår dock att ett antal värdebärande karaktärsdrag som sammantaget tycks framträda extra tydligt.

- Huvudbyggnaden som framträdande landmärke och riktpunkt från håll.
- Avläsbara byggnadsepoker som visar områdets bebyggelseutveckling
- Sammanhållen kontinuitet gällande färgsättning och material med rött tegel och ärggröna tak.
- Inslag av grönska som binder samman olika höjdnivåer

Trots sin relativt täta bebyggelse som präglas av mer eller mindre stora byggnader finns också ett antal definierade rum. Dessa rum skapar både luftighet och utrymme såväl som en viss intimitet och känsla av lugn i en miljö som annars kan upplevas som myllrande och i viss mån stressig. Var och en av de definierade platserna tycks bidra till området som helhet. Norra Entrén, Odontologen och i viss mån Huvudentrén kan sägas bidra kommunikativt genom parkering, angöringsytor och entreér. Det Gröna stråket framför Per Dubbshuset och i viss mån promenad 4 på södra sidan av sjukhusets huvudbyggnad bidrar i stället med lägre intensitet, större inslag av grönska och en plats där tempot upplevs betydligt lägre.

- Avgränsade rum med större inslag av grönska och känsla av lugn
- Kommunikativa platser för entré, angöring och parkering
- Tydlighet mellan platsers intensitet – Hög - Låg

Den successiva utveckling som området genomgått under hela 1900-talet och fram till idag kan trots sin blandade arkitektur och skala ändå tydligt avläsas. Detta inte minst genom att varje utbyggnadsfas fortfarande finns representerad bland områdets byggnader. Här finns goda exempel från såväl den första fasen kring sekelskiftet 1900 genom exempelvis Vanförestalten och Per Dubbshuset, den andra fasen från 1930–1950-talet genom Norra Entréhuset, den tredje fasen med 1950–1970-talets storskalighet genom exempelvis centralkomplexets Högdal och Odontologen såväl som de senaste 30 årens tillägg. Inom samtliga byggnader finns också interiöra värden som genom rum och fast inredning tydligt speglar sin utbyggnadsfas genom stil, material och utformning. Särskilt höga interiöra kulturvärden finns utpekade i Per Dubbshuset och Vanförestalten. I Per dubbshuset finns i stora delar av byggnaden trots ändringar och tillägg fortfarande mycket av ursprunglig interiör och planlösning inklusive mycket välbevarade interiörer i vestibul, trapphus, entréhall och den s.k. Per Dubbssalen. Även Vanförestalten bevarar till delar ursprungliga interiörer och planlösningar.

Genom en homogen materialsammansättning som domineras av rött tegel och sin gemensamma ursprungliga funktion knyts de olika faserna också ihop. Alla representerar de sin tids syn på god vård och speglar samtidigt välfärdssamhällets framväxt där sjukvården byggts ut och utvecklats från filantropiskt finansierade satsningar till allmän sjukvård som en rättighet för alla.

Sammantaget ger området, som kulturmiljö betraktat, en bild av sjukvårdens framväxt och de stora materiella och mänskliga insatser som gjorts på det medicinska fältet under de senaste 125 åren.

Värdebärande karaktärsdrag och egenskaper

- Norra entrébyggnadens signalerar områdets början mot staden.
- Tydlig öst-västlig riktning som härrör från det ursprungliga paviljongsjukhuset.
- Per Dubbsgatan trafikintensiv pulsåder och barriär som löper genom området.
- Fåtal landmärken som dominerar området från håll.
- Området präglas av en blandad arkitektur där hela 1900-talets arkitekturhistoria finns representerad. Brett spann av byggnader i olika stil från olika perioder gör utvecklingen lätt avläsbar.
- Homogen materialkomposition dominerat av rött tegel.
- Planområdets byggnader har en relativt homogen skala.
- Intima och lugna stadsrum i en annars myllrande och tidvis stressig miljö.
- Långa siktlinjer genom området genom släpp mellan byggnader och öppna platser.
- Grönstruktur som utgör rumslig inramning/avgränsning. Rekreationsutsikter, parkmiljöer och rabatter utformade efter sin samtids gestaltungs- och vårdideal.
- Området präglas av sin bergiga topografi vilket påverkat byggnader norr om Per Dubbsgatan.

Läsbarhet/berättelse baserad på kulturmiljöns egenskaper

- Kulturmiljöns egenskaper visar på det tidiga 1900-talets byggande då nya byggnader uppfördes genom anpassning till rådande topografiska förhållanden vilket möjliggjorde att värdefull naturmark som lövskog och bergsknallar kunnat sparas.
- Bebyggelse som visar på hur sjukhusets, sedan starten vid sekelskiftet 1900, kontinuerligt utvidgats och anpassats till rådande behov och vårdideal.
- Huvudbyggnadens högdal speglar sjukhusets ursprungliga paviljonganläggnings syd-nordliga riktning. En riktning med historisk kontinuitet från det sena 1800-talet.
- Bevarade byggnader från tidigt 1900-tal berättar om den tidens rådande vårdideal med fristående men sammanlänkade paviljonger.
- Bebyggelsen homogena materialkomposition, där rött tegel dominerar, berättar om en arkitektonisk grundtanke om anpassning och hänsyn gällande fasadmaterialen. En grundtanke som levt igenom alla decennier allt sedan sjukhusets tillkomst i slutet av 1800-talet.
- 1930- 50-talets stora utbyggnadsfas tydligt läsbar. Byggnaderna är ett resultat av en funktionsindeldad sjukvård som slog igenom under 1930-talet, samt 1950-talets nya teknik och rationella byggande som resulterade i högre och mer platseffektiva byggnader.
- Bevarade interiörer i byggnader från tidigt 1900-tal berättar om tidens rådande ideal med höga ambitioner gällande material och utformning i offentliga miljöer.

7 ANTIKVARISK KONSEKVENSBESKRIVNING

Under kommande avsnitt kommer liggande planförslag att konsekvens-beskrivas genom att påverkan på befintlig kulturmiljö bedöms. Konse-kvensbedömningen utgår från sju synbilder som visar områdets fysiska och rumsliga kulturmiljöegenskaper.

Detaljplaneförslaget beskrivs och bedöms utifrån vilka konsekvenser förslaget får för synbildernas olika fysiska och rumsliga egenskaper. Påverkan sammanfattas genom en illustrerande matris.

Den bedömningsmetod som använts har två steg. Det första steget är beskrivande där förslagets påverkan på läsbarhet och egenskaper i de olika synbilderna konstateras. Därefter görs en samlad bedömning av hur stor påverkansgraden är. Påverkansgraden har delats in i en fem-gradig skala enligt följande: ingen, liten, medelstor, stor, mycket stor.

Det efterföljs av en avslutande analys av vilka konsekvenser påverkan i synbilderna får på kulturmiljöns historiska berättelse. Det kompletteras också med en kommentar om påverkan på de övriga miljöskapande värden inom och runt planområdet. Utifrån den samlade bedömningen av planförslagets konsekvenser på kulturmiljön, sammanställs ett åtgärds- och gestaltningsförslag för att minska eventuella negativa konsekven-ser. Sammanfattningen innehåller även arkitektoniska ingångsvärden att ta fasta på i det fortsatta planeringsarbetet.

	Stråk 1		
	Fysisk påverkan	Visuell påverkan	Konsekvens
Vy 1	Ingen	Stor	Medelstor

Exempel på matris över påverkan och konsekvens.

7.1 PLANFÖRSLAGET

Syftet med detaljplanen är att pröva förutsättningarna för ny bebyg-gelse vid Sahlgrenska Universitetssjukhusets (SU) huvudentré för att möjliggöra en expansion och utveckling av SU som även stärker sam-verkan mellan sjukvård, forskning, undervisning och näringsliv inom Life Science.

Detaljplanen innefattar 4 nya byggnader. Hus 1 på sjukhussidan, Hus 3 och 4 på norra sidan om Per Dubbsgatan, samt en sammanlänkande byggnad över gatan, Hus 2. Projekt Sahlgrenska Life vill knyta samman verksamheten på Sahlgrenska sjukhuset med Göteborgs universitet och forskningen på Medicinareberget och stärka mötet mellan vården, fors-kare, studenter, privata aktörer m.fl.

Utvecklingen av området syftar även till att förbättra de stadsmässiga kvaliteterna, öka tryggheten samt skapa attraktiva stadsrum och mötes-platser. Den föreslagna bebyggelsen sägs minska den barriär som Per Dubbsgatan i dag utgör och ämnar till att tillgängliggöra Medicinare-bergets södra del för allmänheten. Detaljplanen ska även ge förutsätt-ningar för ombyggnad av Per Dubbsgatan där fotgängare, cyklister och kollektivtrafik prioriteras.

En av förutsättningarna i arkitekttävlingen som genomförts för projek-tet under 2015–2016 var att sjukhusets äldsta byggnad Per Dubbshuset skulle bevaras. Det vinnande förslaget, som tillhör SWECO arkitekter, har inte lyckats lösa uppgiften och föreslår rivning av Per Dubbshuset.

Bebyggelsens gestaltning utgår från en arkitektonisk idé om ett tydligt och sammanhållet formspråk där riktning, skala och samspel mellan högresta och vilande volymer är centralt. Ambitionen är att de nya byggnaderna sammantaget bildar en signaturbyggnad för verksamhe-ten och ett landmärke som kan upplevas både nära och från långt håll. De nya byggnaderna ska visa ambitionen om en arena för forskning, utbildning och vård i världsklass samt ge området en ny årsring med självständig arkitektonisk karaktär.

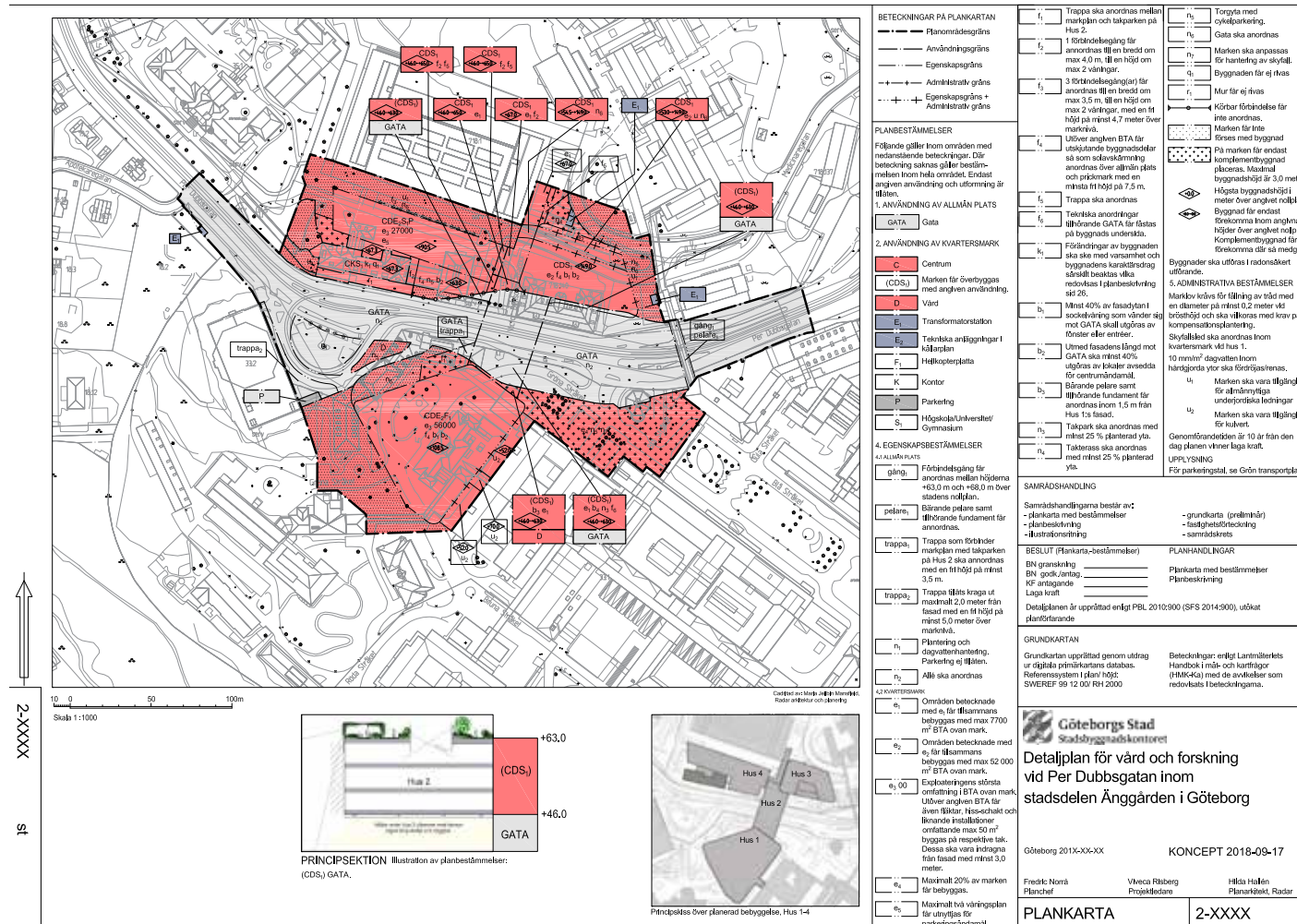
Planförslaget innebär rivning av fem av Sahlgrenska sjukhusets äldsta byggnader, alla utpekade som särskilt värdefulla i Göteborgs stads bevarandeprogram.

*Planförslaget sett från Per Dubbsgatan där Norra entren idag finns. I blickfånget är Vanförestälsten, den enda byggnaden inom planområdet som bevaras.
Illustration: Sweco Architema Architects*

Planförslaget sett österifrån från Per Dubbsgatan Illustration: Sweco Architema Architects

Föreslagen ny plankarta, daterad 20180917. Planen medger fyra nya byggnader på platsen för befintlig bebyggelse. Vanförelansten bevarad och beläggs enligt planen med rivningsförbud q1.

Snedvy över planförslaget sett från sydväst. Illustration: Sweco Architema Architects

*Byggnader som i planförslaget föreslås rivas. Illustration: ******

7.2 STRÅK 1, VY 1

VYNS VÄRDEBÄRANDE KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITATIVA EGENSKAPER

- Karaktäristiskt för vyn är en sammanhållen bebyggelsehorisont sett från Ehrenströmsgatan med centralkomplexets högdal som ensam framträdande solitär och signaturbyggnad. Den visuella kontakten mellan sjukhusområdet och Medicinareberget är påtaglig och bebyggelsen upplevs som en enhet.
- Synbilden speglar en bredd av byggnadsepoker, där 1940–50-talets bebyggelse dominerar promenadens samlade vyer, med tegelfasader och ärggröna koppartak som sammanhållande karaktärsdrag.

VYNS HISTORISKA LÄSBARHET/BERÄTTELSE BASERAD PÅ KULTURMILJÖNS EGENSKAPER:

- Bebyggelsen homogena materialkomposition, där rött tegel dominerar, berättar om en arkitektonisk grundtanke som grundar sig i en anpassning och hänsyn gällande fasadmaterialen. En grundtanke som präglar samtliga utbyggnadsfaser sedan sjukhusets tillkomst i slutet av 1800-talet.
- Från vyn är 1930–1950-talets stora utbyggnadsfas tydligt avläsbar. Byggnaderna är ett resultat av en funktionsindeldad sjukvård som slog igenom under 1930-talet, samt 1950-talets nya teknik och rationella byggande som resulterade i högre och mer platseffektiva byggnader.

VY 1, Vyn visar backen nedför Ehrenströmsgatan i sydost.

PÅVERKAN/EFFEKT PÅ KULTURMILJÖN

Från vyn sedd från backen utmed Ehrenströmsgatan innebär planförslaget att tre nya höga byggnadsvolymer (hus 1, 3 och 4) blir påtagligt synliga ovanför befintlig bebyggelsesiluett strax norr om centralkomplexets högdelen. Hus 3 och 4 placeras framför Odontologen som inte längre blir synlig i blickfånget. Mycket stor påverkan.

Den sammanhållna bebyggelsehorisonten bryts upp av planförslagets höga byggnadsvolymer. Vyn kommer att domineras av den nya bebyggelsegruppen norr om högdelen. De nya husens materialverkan skiljer sig från befintlig bebyggelse.

KONSEKVENSER FÖR KULTURMILJÖN

Förändringarna i synbilden medför konsekvenser på kulturmiljöns visuella egenskaper. Odontologen som ensam representant för 1960-talets arkitekturströmningar försvinner ur vyn. 1930–50-talets utmärkande utbyggnadsfas kommer dock fortfarande kunna avläsas i förgrunden. Förståelsen för högdelens betydelse som landmärke kommer försvåras betydligt. Den över hundra år rådande arkitektoniska grundidén och strävan efter ett till fasadmaterialet sammanhållet sjukhusområde, finns inte representerad i planförslaget vilkas byggnader har glasfasader. Förslaget medför en stor karaktärsförändring för sjukhusområdet som helhet och som sammanhållen enhet. Sammantaget bedöms planförslaget få medelstor konsekvens för kulturmiljön i synbilden.

Stråk 1			
	Fysisk påverkan	Visuell påverkan	Konsekvens
Vy 1	Ingen	Stor	Medelstor

7.3 STRÅK 1, VY 2

VYNS VÄRDEBÄRANDE KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITATIVA EGENSKAPER

- Visuell kontakt mellan sjukhusområdet och Medicinareberget.
- Tydlig rumslig riktning.
- Avläsbara byggnadsepoker där 1940–50-talets bebyggelse dominerar promenadens samlade vy.

VYNS HISTORISKA LÄSBARHET/BERÄTTELSE BASERAD PÅ KULTURMILJÖNS EGENSKAPER:

- Bebyggelsens homogena materialkomposition, där rött tegel dominerar, berättar om en arkitektonisk grundtanke om anpassning och hänsyn gällande fasadmaterialen. En grundtanke som levt igenom alla decennier allt sedan sjukhusets tillkomst i slutet av 1800-talet.
- Från promenaden är 1930- 50-talets stora utbyggnadsfas tydligt läsbar. Byggnaderna är ett resultat av en funktionsindeldad sjukvård som slog igenom under 1930-talet, samt 1950-talets nya teknik och rationella byggande som resulterade i högre och mer platseffektiva byggnader.

VY 2, Sett från Blå Stråket, jämsides med restaurangbyggnaden visar vyn huvudentrén dess angöringsplats och en del av torget framför. I fonden syns delar av medicinarebergets bebyggelse.

PÅVERKAN/EFFEKT PÅ KULTURMILJÖN

Sett inifrån Blå stråket, jämsides med restaurangbyggnaden, påverkas utblicken mot sjukhusets huvudentré påtagligt genom planförslagets nya byggnadsvolymer placerade i synbildens fond. Elevhemmet och Ortopeden kommer att rivas. I princip skymms Medicinarebergets bebyggelse av planförslagets torn och länkbyggnad.

Sett från vyn kommer den nya bebyggelsen utgöra en kompakt mur med ett högre torn med avvikande fasadmaterial i fonden. Den täta stadsmässiga bebyggelseväven ersätts av enstaka större byggnadsvolymer.

KONSEKVENSER FÖR KULTURMILJÖN

Förändringarna i synbilden medför konsekvenser på kulturmiljöns visuella egenskaper. Den täta stadsmässiga bebyggelsen utmed Medicinareberget bidrar till en visuell rumslighet samtidigt som de väcker en känsla hos betraktaren att vara på väg in i staden. Ovanstående egenskaper kommer att ersättas av ett fåtal stora byggnadsvolymer som utgör en i glas kompakt mur som dominerar synbilden. Möjligheten av utläsa områdets utveckling över tid reduceras i och med rivningen av ortopediska kliniken från 1920-talet och elevhemmet från 1970. Synbilden förenklas till att endast visa två byggnadse-poker; 1940-1950-talets byggnader med centralkomple-xet och kvinnokliniken i förgrunden samt planförslaget bebyggelse. Den över hundra år rådande arkitektoniska grundidén och strävan efter ett till fasadmaterialet sammanhållet sjukhusområde, finns inte representerad i planförslaget vilkas byggnader har glasfasader. Förslaget medför en stor karaktärsförändring för synbilden och sju-klusområdet som helhet och som sammanhållen enhet.

Stråk 1			
	Fysisk påverkan	Visuell påverkan	Konsekvens
Vy 2	Ingen	Mycket stor	Stor

7.4 STRÅK 2, VY 1

VYNS VÄRDEBÄRANDE KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITATIVA EGENSKAPER:

- Högdelen som landmärke med tidstypisk arkitektur; enkla slutna fasader och sparsmakad men iögonfallande utsmyckning. Kopparskulpturen är en stark symbol för Sahlgrenska sjukhuset.

VYNS HISTORISKA LÄSBARHET/BERÄTTELSE BASERAD PÅ KULTURMILJÖNS EGENSKAPER:

- Centralkomplexets skivhus "högdelen" speglar sjukhusets ursprungliga paviljonganläggnings öst-västliga riktning. En riktning med historisk kontinuitet från det sena 1800-talet.

VY 1, Vyn visar backen nedför Guldhedsgatan med sjukhusets huvudbyggnad som tydligt motiv i fonden.

PÅVERKAN/EFFEKT PÅ KULTURMILJÖN

Hus 3 höga byggnadsvolym på Medicinareberget kommer att bli påtagligt synlig i blickfånget ovanför grönområdet öster om Guldhedsvägen sett från Wavrinskys plats.

Planförslagets stora byggnadsvolym kommer att dominera synbilden.

KONSEKVENSER FÖR KULTURMILJÖN

Planförslagets föreslagna förändringar medför visuella och pedagogiska konsekvenser på kulturmiljön. Central-komplexets högdal som i nuläget utgör synbildens fond och centralmotiv kommer att domineras av planförslagets högre bebyggelse. Högdelen manifesterar i dagsläget sjukhusets ursprungliga öst-västriga riktning, en riktning med historisk kontinuitet från det sena 1800-talet. I och med högdalens reducerade betydelse som landmärke försvåras förståelsen kring sjukhusets ursprungliga placering i dalsänkan och dess historiska utveckling.

Stråk 2			
	Fysisk påverkan	Visuell påverkan	Konsekvens
Vy 1	Ingen	Mycket stor	Mycket stor

7.5 STRÅK 2, VY 2

VYNS VÄRDEBÄRANDE KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITATIVA EGENSKAPER:

- Sjukhusområdets bebyggelse utgör en brokig stadsväv med varierande formelement som konkurrerar om uppmärksamheten.
- Vyerna visar på en sammanhållen kontinuitet gällande färgsättning och materialval.
- De luftburna förbindelsegångarna är ett uttryck för och ett resultat av de topografiska förhållanden som präglar området och för hur effektiva passager mellan verksamheter har skapats.

VYNS HISTORISKA LÄSBARHET/BERÄTTELSE BASERAD PÅ KULTURMILJÖNS EGENSKAPER:

- Bebyggelse som visar på hur sjukhusets, sedan starten vid sekelskiftet 1900, kontinuerligt utvidgats och anpassats till rådande behov och värdideal.

VY 2, Vyn är tagen från den södra sidan av Per Dubbsgatan strax väster om där Guldhedsgatan och Ehrenströmsgatan möts.

PÅVERKAN/EFFEKT PÅ KULTURMILJÖN

En stor del av befintlig bebyggelse inom sjukhusområdet, synlig i mitten av vyn, kommer enligt planförslaget att rivas och ersättas av en ny kompakt byggnadsvolym, hus 1, med länkbyggnad över till Medicinareberget, hus 2. Andra byggnader som exempelvis det gula skivhuset kommer inte längre att synas utan döljas bakom de nya byggnadsvolymer.

Planförslagets byggnadskroppar innebär en kraftig reduktion av antalet byggnadsepoker i synbilden. Den intressanta och till viss del brokiga stadsväven av blandade volymer, former, takfall och arkitektoniska uttryck som stegrar sig i synbildens fond likt en organiskt framvuxen stadskärna, kommer att ersättas av en hög kompakt glasvolym med länkbyggnad över Per Dubbsgatan till Medicinareberget.

KONSEKVENSER FÖR KULTURMILJÖN

Den befintliga bebyggelseväven i synbildens fond som visar på hur sjukhusets kontinuerligt utvidgats och anpassats till rådande behov och vårdideal kommer raderas ut och ersättas med en tids byggnads- och vårdideal. Den över hundra år rådande arkitektoniska grundidén och strävan efter ett till fasadmaterialet sammanhållet sjukhusområde, finns inte representerad i planförslaget vilkas byggnader har glasfasader. Förslaget medför en stor karaktärsförändring för synbilden, sjukhusområdet som helhet och som sammanhållen enhet.

Stråk 2			
	Fysisk påverkan	Visuell påverkan	Konsekvens
Vy 2	Medelstor	Mycket stor	Mycket stor

7.6 STRÅK 3, VY 1

VYNS VÄRDEBÄRANDE KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITATIVA EGENSKAPER:

- Promenaden präglas av kuperad topografi där bebyggelsen ligger följsamt placerad, anpassad efter rådande terrängförhållanden.
- Vegetation som organiskt flätar samman områdets olika höjdnivåer.
- Per Dubbsgatan krökta form möjliggör varierande synbilder och perspektiv.
- Per Dubbsgatan som ett kommunikativt stråk med historisk kontinuitet.
- Bebyggelsen utmed Per Dubbsgatan präglas av en omsorgsfullt gestaltat arkitektur, solitärer omgivna av grönska. Tätt stadsmässig bebyggelse närmare sjukhusområdet.
- Sammanhållen arkitektur med röda tegel- och putsfasader och tegeltak med ärggröna koppardetaljer.

VYNS HISTORISKA LÄSBARHET/BERÄTTELSE BASERAD PÅ KULTURMILJÖNS EGENSKAPER:

- Kulturmiljöns egenskaper visar på det tidiga 1900-talets byggande då nya byggnader uppfördes genom anpassning till rådande topografiska förhållanden vilket möjliggjorde att värdefull naturmark som lövskog och bergsknallar kunnat sparas.
- Sjukhemmets magnifika trädrad manifesterar Per Dubbsgatans historiska kontinuitet som betydande kommunikativt stråk.

VY 1, Vyn visar backen uppför Per Dubbsgatan. Till vänster om gatan syns sjukhemmet, en byggnad från sent 1800-tal och i fonden visar sig Norra entrébyggnaden.

PÅVERKAN/EFFEKT PÅ KULTURMILJÖN

Planförslaget innebär att samtliga planerade byggnadsvolymer kommer bli synliga i vyn. Mest påtaglig blir påverkan vid Norra entrén där befintlig bebyggelse rivs och ersätts med Hus 1 vars byggnadsvolym skiljer sig betydligt i skala och höjd. Hus 4 och hus 3 kommer att synas i utrymmet ovan trädsiluetten mellan Odontologen och Vanförestalten.

Planförslagets nya byggnadsvolymer kommer att dominera synbilden och hus 1 som ersätter norra entrén kommer att synas från långt håll nedifrån backen. De stora glasfasaderna kommer att upplevas som ett nytt och främmande inslag i sin grönskande omgivning.

KONSEKVENSER FÖR KULTURMILJÖN

Synbilden som i nuläget domineras av Norra entrébyggnaden som landmärke och fond omgiven av grönskande sidor ger förståelse för hur platsen såg ut vid 1800-talets slut när sjukhusets fick sin placering på höjden av det lantliga Änggården. Med planförslagets påtagligt högre bebyggelse som förtätar och bryter den rådande materialtraditionen blir associationerna till det sena 1800-talets Änggården svår att utläsa.

Stråk 3			
	Fysisk påverkan	Visuell påverkan	Konsekvens
Vy 1	Ingen	Medelstor	Stor

7.7 STRÅK 3, VY 2

VYNS VÄRDEBÄRANDE KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITATIVA EGENSKAPER:

- Promenaden präglas av kuperad topografi där bebyggelsen ligger följsamt placerad, anpassad efter rådande terrängförhållanden.
- Vegetation som organiskt flätar samman områdets olika höjdnivåer.
- Per Dubbsgatan krökta form möjliggör varierande synbilder och perspektiv.
- Per Dubbsgatan som ett kommunikativt stråk med historisk kontinuitet.
- Avläsbara byggnadsepoker som tydligt visar Sahlgrenskas tidiga utveckling i början av 1900-talet.
- Bebyggelsen utmed Per Dubbsgatan präglas av en omsorgsfullt gestaltat arkitektur, solitärer omgivna av grönska. Tätt stadsmässig bebyggelse närmare sjukhusområdet.
- Sammanhållen arkitektur med röda tegel- och putsfasader och tegeltak med ärggröna koppardetaljer.
- Visuell rumsbildning framför den Norra entrén.

VY 2, Per Dubbsgatan sett från platsen framför Norra entrébyggnaden.

VYNS HISTORISKA LÄSBARHET/BERÄTTELSE BASERAD PÅ KULTURMILJÖNS EGENSKAPER:

- Bebyggelse som visar på hur sjukhusets, sedan starten vid sekelskiftet 1900, kontinuerligt utvidgats och anpassats till rådande behov och vårdideal.
- Kulturmiljöns egenskaper visar på det tidiga 1900-talets byggande då nya byggnader uppfördes genom anpassning till rådande topografiska förhållanden vilket möjliggjorde att värdefull naturmark som lövskog och bergsknallar kunnat sparas.

PÅVERKAN/EFFEKT PÅ KULTURMILJÖN

Synbilden kommer påtagligt påverkas av planförslagets nya byggnadsvolymer. Elevhemmet och Ortopeden på Per Dubbsgatan östra sida kommer att rivas och ersättas med ny bebyggelse (hus 3 och 4). Även Norra entréhuset rivs för att ersättas med en betydligt högre byggnadsvolym tillhörande hus 1. Även siktlinjen utmed Per Dubb fram till Södra Guldhedens bebyggelse kommer att påverkas i och med den nya länkbyggnaden (hus 2) mellan hus 1 och hus 3 och 4.

Vyn kommer att väsentligt förändras. De nya byggnadsvolymer som ersätter Norra entrén skiljer sig väsentligt från befintlig byggnads konkava fasadliv. Detta medför stora förändringar i såväl bebyggelseuttryck som rådande och historiska strukturer som vägnät, fysiska och visuella samband och synblickar. Kontakten med Guldhedens bostadsbebyggelse på berget försvinner i och med närvaron av länkbyggnaden som utgör en kraftfull visuell barriär tvärs över Per Dubbsgatan. Av den i tegel täta bebyggelseväven som omsluter Per Dubbsgatan blir Vanförestalten ensam kvar. I och med planförslagets omfattande rivningar försvinner representer för flera byggnadsepoker.

KONSEKVENSER FÖR KULTURMILJÖN

Planförslaget får mycket stora konsekvenser på kulturmiljön inom synbilden. Mest påtaglig blir konsekvensen av de omfattande rivningar som raderar ut flertalet byggnadsepoker viktiga för berättelsen om Sahlgrenska sjukhuset tillkomst och utveckling, däribland signaturbyggnaden Norra entrén som sedan 1930-talet välkomnat besökare och patienter in till sjukhusområdet. Varje enskild byggnad är en reflektion av sin tids omsorgsfullt gestaltade arkitektur- och vårdideal. Förutom att sjukhuset förlorar enskilt värdefulla byggnader förändras det visuella uttrycket i synbilden. Upplevelsen av riktningen utmed Per Dubbsgatan, ett kommunikationsstråk med lång historisk kontinuitet, kommer begränsas som en konsekvens av den nya länkbyggnadens visuella barriärverkan. Läsbarheten och upplevelsen av den för området karaktäristiska nivåskillnaden mellan Medicinareberget och sjukhusområdet kommer reduceras på grund av länkbyggnadens kompakta intryck. Den över hundra år rådande arkitektoniska grundidén och strävan efter ett till fasadmaterialet sammanhållet sjukhusområde, finns inte representerad i planförslaget vars byggnader har glasfasader. Förslaget medför en stor karaktärsförändring för synbilden, sjukhusområdet som helhet och som sammanhållen enhet.

Stråk 3			
	Fysisk påverkan	Visuell påverkan	Konsekvens
Vy 2	Mycket stor	Mycket stor	Mycket stor

7.8 STRÅK 4, VY 1

VYNS VÄRDEBÄRANDE KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITATIVA EGENSKAPER:

- Intimt och omsorgsfullt utformat gaturum med den murade förbindelsegången som rumskapande element.
- Arkitektonisk grundtanke som fått råda under flera decennier, där omsorgen tar sig uttryck i en brokig detaljrikedom och mänskligt hanterbara perspektiv.
- Stråket är ett transportstråk men även en plats för lunch, väntan och promenader. Präglas av ett lugn.
- Bebyggelse från olika tidsepoker har vävts samman till en intressant bebyggelseväv.
- Framträdande grönstruktur som upplevs integrerad i arkitekturen.

VYNS HISTORISKA LÄSBARHET/BERÄTTELSE BASERAD PÅ KULTURMILJÖNS EGENSKAPER:

- Förbindelsegångens och den f.d. isoleringspaviljongens, i 1920-tals klassicistisk stil i vitt och rött tegel, närvaro berättar om 1900-talets första hälfts rådande värdideal med fristående isoleringspaviljonger som sammanlänkades med sjukhuset genom förbindelsegångar.

VY 1, Bruna stråket på söder sida om huvudbyggnaden. Här med fokus på den klassicistiska f.d. isoleringspaviljongen och dess länkbyggnad i tegel.

PÅVERKAN/EFFEKT PÅ KULTURMILJÖN

Planförslaget påverkar vyn i hög grad, främst genom den planerade rivningen av den karaktärsbärande förbindelsegången till f.d. Isoleringsanstalten och Per Dubbshuset. Hus 1 nya byggnadsvolym, form och placering innebär struktureförändringar och en storskalighet som idag känns främmande i miljön.

Rivningen av förbindelsegången med murad portal får stor effekt för upplevelsen av gaturummet. Genom sin murlika form, småskalighet och organiska anpassning efter terrängen utgör förbindelsegången ett viktigt element och en stark bidragande faktor till gaturummets intima uttryck. Även dess omsorgsfulla utformning med högkvalitativa material samt rundbågsportal som intresseväckande punkt i synfältet är kvaliteter som i och med planförslaget försvinner.

KONSEKVENSER FÖR KULTURMILJÖN

Rivningen av förbindelsegången innebär en karaktärsförändring av synbilden. Planförslagets tillkommande storskaliga byggnadsvolymer och tilltagande trafikflöde kommer få konsekvenser för stråkets intima bakgårdskaraktär och användning som sitt- och lunchplats. Sjukhusområdets arkitektoniska grundtanke som fått råda under flera decennier, där omsorgen tar sig uttryck i en brokig detaljrikedom och mänskligt hanterbara perspektiv bryts upp av planförslagets höga glasvolym. I och med rivningen av förbindelsegången förlorar isoleringspaviljongen en betydande del av sitt historiska sammanhang. Förståelsen och läsbarheten för 1900-talets första hälfts rådande vårdideal med fristående isoleringspaviljonger som sammanlänkades med sjukhuset genom förbindelsegångar kommer försvåras.

Stråk 4			
	Fysisk påverkan	Visuell påverkan	Konsekvens
Vy 1	Mycket stor	Mycket stor	Mycket stor

7.9 PLATS 1- GRÖNA STRÅKET

PLATSENS VÄRDEBÄRANDE KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITATIVA EGENSKAPER:

- Platsen är väl bevarad och har en tydligt medveten gestaltning där bebyggelsen genom dess utformning och placering skapar ett slutet och intimt rum.
- Platsen upplevs som lugn och används rekreativt av både personal och patienter för att ta en paus i en i övrigt febril omgivning.
- De enskilda byggnaderna kring platsen representerar flera arkitekturstilar som i stort samlas kring gestaltningen med röda tegelfasader som grundar sig på den ursprungliga entrébyggnaden.
- Genomgående användningen av tegel i fasaderna.

PLATSENS HISTORISKA LÄSBARHET/BERÄTTELSE BASERAD PÅ KULTURMILJÖNS EGENSKAPER:

- Platsen utgjorde ursprungligen entréområde för Sahlgrenska sjukhuset genom en öppen plan framför entrébyggnaden (Per Dubbshuset).
- Genom platsens bebyggelse går det läsa av hur sjukhusets utveckling gick från det ursprungliga paviljongsjukhuset till den nya tidens friliggande och funktionsseparerade byggnader.
- Representerar en tid då vårdmiljöer utformades med höga ambitioner både vad det gäller byggnadernas arkitektur som gestaltningen av utemiljön.

Gröna stråket. Platsen som infinner sig mellan Per Dubbshuset och Norra entrébyggnaden.

PÅVERKAN/EFFEKT PÅ KULTURMILJÖN

Planförslagets påverkan blir stor på platsbildningen Gröna stråket. I stort sett försvinner hela den befintliga bebyggelsemiljön och platsbildningen framför Per Dubbshuset. Samtliga byggnader; Per Dubbshuset, fd bostadshus för Sköterskor, Norra entrébyggnaden, ögon- och öronkliniken och förbindelsegången rivs för att ersättas med en större byggnadsvolym.

Effekten av planförslaget blir påtaglig på grund av storskalig rivning. En större byggnadskropp ersätter tidigare mångfacetterad bebyggelse med förträdgård och grönytor. Hus 1 byggnadsvolym, form och placering kommer att förändra strukturer, stråk och platsbildningar på platsen. Planförslaget innebär att platsen som används rekreativt för både besökare och personal kommer försvinna. Norra entréhuset har sedan 1930-talet fungerat ljuddämpande för den norra delen av sjukhusområdet. Rivningen av Norra Entrébyggnaden innebär att ljudet från den intensiva trafikmiljön kommer att nå direkt in till sjukhusets bakgård. Området förlorar sin äldsta byggnad, Per Dubbshuset, fd administrationsbyggnaden, som idag är den enda kompletta byggnaden som återstår av det sena 1800-talets paviljongsystem.

KONSEKVENSER FÖR KULTURMILJÖN

Planförslaget får mycket stora negativa konsekvenser för läsbarheten av platsen och sjukhusmiljön som helhet. I och med rivningen av all befintlig bebyggelse med lång historisk kontinuitet går det inte längre att förstå platsens betydelse som sjukhusområdets ursprungliga entré. En enda storskalig byggnad från vår egen samtid kommer att ersätta en mångfacetterad plats som utgör sjukhusets kärna - en bebyggelsemiljö som pedagogiskt speglar sjukhusets utveckling från det ursprungliga paviljongsjukhuset till den nya tidens friliggande och funktionsseparerade byggnader. Gröna stråket utgör en av få bevarade platser inom sjukhusområdet som tydligt reflekterar det tidiga 1900-talets vårdmiljöer utformade med höga ambitioner både vad det gäller byggnadernas arkitektur såväl som gestaltningen av utemiljön. En gestaltning av utemiljön där kvaliteter som estetiska värden utan funktionella egenskaper direkt kopplade till verksamheten gavs utrymme.

	Platser		
	Fysisk påverkan	Visuell påverkan	Konsekvens
Gröna stråket	Mycket stor	Mycket stor	Mycket stor

7.10 PLATS 2- NORRA ENTRÉN

PLATSENS VÄRDEBÄRANDE KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITATIVA EGENSKAPER:

- Den norra entrébyggnadens lätt konkava fasad omsluter platsen. Byggnaden bildar en fond och välkomnar in till sjukhusområdet.
- Den gröna slänten med höga träd upplevs tillsammans med byggnaderna som avgränsande väggar som ramar in den öppna platsen.
- Byggnaderna som omger platsen utgör en varierad bebyggelse där olika epokers arkitektur tydligt representeras.
- Bibehållen siktlinje mellan platsen och Per Dubbshuset.

PLATSENS HISTORISKA LÄSBARHET/BERÄTTELSE BASERAD PÅ KULTURMILJÖNS EGENSKAPER:

- Från platsen kan omgivande bebyggelse berätta om betydelsefulla delar av välfärdsstatens utveckling under 1900-talet
- Från 1890-talet då Sahlgrenska sjukhuset uppfördes fram till och med att den norra entrébyggnaden uppfördes utgjorde denna plats entréområde för hela sjukhusområdet.
- Lång kontinuitet som nod för spårvagnstrafik mellan innerstaden och sjukhuset.

Norra entrén. Platsen framför Norra entrébyggnaden som under lång tid utgjorde huvudingången till sjukhusområdet.

ÅTGÄRD ENLIGT PLANFÖRSLAGET OCH PÅVERKAN/EFFEKT PÅ KULTURMILJÖN

Platsen utanför norra entrén påverkas främst genom rivning av Norra entrébyggnaden. Byggnaden ersätts av en ny byggnad, hus 1, med annan form, kompakthet och höjd än norra entréns konkava formation som genom sin stora portal skapar genomsiktighet mot Per Dubbshuset. Även rivningen av elevhemmet och uppförandet av två nya byggnadskroppar på Medicinareberget påverkar upplevelsen av platsen.

Planförslagets byggnadsvolym, hus 1, som ersätter Norra entrén från går norra entréhusets konkava form och ersätter detta med en konvex form. Detta medför stora förändringar i såväl bebyggelseuttryck som rådande och historiska strukturer som vägnät, fysiska och visuella samband och synblickar från platsen. Platsen som idag omges av en varierad bebyggelse, med olika epokers byggnader representerade, kommer att ersättas med fyra storskaliga byggnadsvolymer från en och samma tidsepok. Planförslaget bebyggelse på Medicinareberget kommer innebära att Odontologen inte längre syns från platsen. Den under över hundra år dominerande tegelarkitekturen ersätts av byggnader i glas.

KONSEKVENSER FÖR KULTURMILJÖN

Planförslagets kommer få stora konsekvenser för kulturmiljön vid Norra entrén. Förlusten av befintlig omgivande bebyggelse påverkar läsbarheten och möjligheten att förstå välfärdsstatens utveckling under 1900-talet och hur utvecklingen tog sig i uttryck i Göteborg. Platsen förlorar sin historiska kontinuitet som idag går att utläsa i platsens varierade bebyggelse där olika epokers arkitektur tydligt representeras. Med väldigt få rester kvar från 1900-talets bebyggelse samt förändrade strukturer blir det svårt att uppleva platsen som sjukhusets ursprungliga entréområde. Det historiska sambandet mellan platsen framför Norra entrén och Per Dubbshuset, manifesterats genom en bibehållen siktlinje genom Norra entrébyggnadens portal med Per Dubbshuset som fond. Planförslaget innebär att sambandet såväl som byggnader och siktlinje kommer raderas.

	Platser		
	Fysisk påverkan	Visuell påverkan	Konsekvens
Norra entrén	Mycket stor	Mycket stor	Mycket stor

7.11 PLATS 3- HUVUDENTRÉN

PLATSENS VÄRDEBÄRANDE KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITATIVA EGENSKAPER:

- Stor och öppen med en stadsmässig rumslighet.
- Platsen omges av långsträckta byggnader med röda tegelfasader och har en torglik utformning.
- Det är en aktiv plats som präglas av nästan oavbruten rörelse.
- Långa utblickar i nord-sydlig riktning.
- Siktlinje åt öster mot Guldhedens höga och grönskande berg med höghus en fond. Utgör naturlig rumsavslutning.

PLATSENS HISTORISKA LÄSBARHET/BERÄTTELSE BASERAD PÅ KULTURMILJÖNS EGENSKAPER:

- Det är framförallt sjukhusets utbyggnad under 1940–50-talen som representeras närmast platsen. Det var en tid då både byggande och sjukvård bedrevs på ett allt mer rationellt sätt med större och högre byggnader.
- Paviljongsjukhusets tydliga centralaxel som byggnaderna placerats utifrån har på ett medvetet sätt fått leva vidare fram till vår tid. De långa utblickarna från platsen gör att institutionsarkitekturens utveckling från 1899 och fortfarande idag till viss del kan upplevas.

Huvudentrén, Platsen framför sjukhusets huvudbyggnad och huvudentré.

ÅTGÄRD ENLIGT PLANFÖRSLAGET OCH PÅVERKAN/EFFEKT PÅ KULTURMILJÖN

Planförslaget får ingen direkt fysisk påverkan på platsen och dess angränsande byggnader. Visuellt påverkas utblicken väster ut mot Medicinareberget genom att nya storskaliga byggnadsvolymer ersätter Ortopeden och elevhemmet. Medicinarebergets bebyggelsesiluetten förändras.

Planförslaget innebär att utblicken mot nordväst och Medicinareberget förändras. Den täta stadsmässiga bebyggelseväven med tegel som dominerande fasadmaterial ersätts av större byggnadsvolymer i glas. Centralkomplexets högdelen får konkurrens av flertalet högre mer dominerande byggnadsvolymer.

KONSEKVENSER FÖR KULTURMILJÖN

Konsekvensen för platsen blir tydligast i och med förlusten av den täta och variationsrika stadsmässiga bebyggelsemiljön som platsens omgivande bebyggelse utgör och upplevelsen av platsen som ett torg mitt i staden. Platsens möjlighet att uppleva historiskt tidsdjup kommer begränsas i och med rivningen av flertalet äldre byggnader. Planförslagens höga byggnadsvolymer konkurrerar med centralkomplexets högdelen vilket påverkar läsbarheten av sjukhusområdets riktning med utgångspunkt i det ursprungliga paviljongsjukhusets centralaxel. Den över hundra år rådande arkitektoniska grundidén och strävan efter ett till fasadmaterialet sammanhållet sjukhusområde, finns inte representerad i planförslaget vars byggnader har glasfasader. Förslaget medför en stor karaktärsförändring för platsens uttryck.

	Platser		
	Fysisk påverkan	Visuell påverkan	Konsekvens
Huvudentrén	Ingen	Mycket stor	Mycket stor

7.12 PLATS 4- ODONTOLOGEN

PLATSENS VÄRDEBÄRANDE KARAKTÄRSDRAG OCH KVALITATIVA EGENSKAPER:

- Viktig och funktionell plats för angöring och parkering.
- Ett rum som präglas av två bebyggelseuttryck - Odontologens slutna fasader och andra sidans mer uppbrutna arkitektur.
- Byggnaderna har anpassats efter slutningens terrängförhållanden.
- Mellan huskropparna skapas karaktäristiska öppningar med utblickar över sjukhusområdet.
- Sjukhusets som fond vars tegelbyggnader utgör ett kollage av geometriska former i en harmonisk rödtonad färgskala.

PLATSENS HISTORISKA LÄSBARHET/BERÄTTELSE BASERAD PÅ KULTURMILJÖNS EGENSKAPER:

- Intressant möte mellan det tidiga 1900-talets omsorgsfullt utformade institutionsbyggnader och det sena 1960-talets rationella modulbyggande tydligt upplevas.
- De äldsta byggnaderna, den före detta vanförestalten och ortopediska kliniken, är välbevarade och tidstypiska representanter för socialvårdens satsningar under det tidiga 1900-talet.

Odontologen, platsen mellan Ortopediska kliniken, Elevhemmet, Vanförestalten och Odontologen.

ÅTGÄRD ENLIGT PLANFÖRSLAGET OCH PÅVERKAN/EFFEKT PÅ KULTURMILJÖN

Platsen påverkas genom att stora delar av platsens yta kommer att bebyggas med hus 4. Vanförestaltens tillbyggnad på nordfasaden, elevhemmet samt Ortopediska kliniken rivs.

Den öppna platsformationen framför Odontologen, som idag mestadels utgörs av bilparkeringar försvinner till stor del som en följd av byggnad 4. Den nya byggnaden kommer att skymma den visuella kontakten mellan Odontologen och Vanförestalten och resten av sjukhusområdet på andra sidan Per Dubbsgatan.

KONSEKVENSER FÖR KULTURMILJÖN

Planförslaget innebär att platsen som den upplevs idag försvinner. Detta innebär att läsbarheten för området och platsens utveckling reduceras. Den enskilt största negativa konsekvensen är dock att platsen som utsiktspunkt med många utblickar och siktlinjer mot sjukhusområdet förloras.

	Platser		
	Fysisk påverkan	Visuell påverkan	Konsekvens
Odontologen	Mycket stor	Mycket stor	Medelstor

7.13 SAMMANFATTANDE ANALYS

Planförslaget som bedömts är ett relativt stort stadsbyggnadsprojekt som påverkar ett av Göteborgs största sammanhållna institutionsområden. Som helhet går det att slå fast att få delar inom Sahlgrenska sjukhusområdet torde vara sämre lämpat för den typ av bebyggelse som föreslås, detta sett ur ett kulturmiljöperspektiv.

Syftet med detaljplanen är att pröva förutsättningarna för ny bebyggelse vid Sahlgrenska Universitetssjukhusets huvudentré för att möjliggöra en expansion och utveckling som även stärker samverkan mellan sjukvård, forskning, undervisning och näringsliv inom Life Science. Ambitionen kan dock inte förverkligas utan att det uppstår allvarliga konsekvenser för områdets kulturmiljövärden.

OMFATTANDE RIVNINGAR PÅVERKAR HISTORISK LÄSBARHET

Planområdet innefattar ett flertal av områdets äldsta och förståelsen kring sjukhusets uppkomst och utveckling helt vitala byggnader. Alla av dessa utom en, Vanförestalten, rivs som en följd av förslaget.

Inom planområdet och dess direkta närhet finns en mycket blandad och delvis stadsmässig bebyggelse vilken tydligt berättar om sjukhusområdets olika utbyggnadsfaser från det sena 1800-talet och fram till idag. En stor del av det värde den befintliga bebyggelsen innehar ligger i just det – brokigheten som uppstår när en plats växer organiskt samtidigt som den tuktas genom olika tiders krav på verksamhet och arkitektoniska inriktningar. Det sena 1800-talets paviljongsystem till 1930-1950-talets funktionalism till 1950-1970-talets storskalighet och de senaste 30 årens tillägg – alla finns de bevarade och samtliga skänker de något till helheten.

AVGÖRANDE BYGGNADER FÖR OMRÅDETS RIVS

Per Dubbshuset med intilliggande förbindelsegång, båda vackra byggnader med högkvalitativ arkitektur från en tid då sjukhusmiljöer utformades med höga ambitioner både vad det gäller byggnadernas arkitektur men även gestaltningen av utemiljön. Norra entréhuset uppfört i två etapper mellan 30-tal och 50-tal markerar tydligt med sin svängda planform och portal sjukhusområdets entré mot väst. Båda är dom helt avgörande för att förstå hur Sahlgrenska sjukhuset utvecklats från lågt paviljongsjukhus under sent 1800-tal till att under 1930-talet växa både gällande skala och verksamhet för att under 1950-talet, genom huvudbyggnaden närma sig sin nuvarande utbredning och skala. Utan dessa nyckelbyggnader är det därutöver nästintill omöjligt

att förstå den utveckling området genomgått verksamhetsmässigt med sina respektive epokers syn på god vård och hur detta manifesterats i den byggda miljön. Genom att många byggnader som representerar de olika utbyggnadsfaserna finns bevarade hjälper de dessutom till att spegla samhällsutvecklingen under hela 1900-talet där sjukvård gick från filantropiskt finansierade satsningar till allmän sjukvård som en rättighet för alla.

NYA VOLYMER FILLER STADSRUMMEN

Effekten av planen med sina föreslagna volymer blir att nästintill all den förståelse för området som befintliga byggnader och platser inom planområdet bidrar med samt alla de rumsliga och arkitektoniska värden som dessa innehar samtliga går förlorade. Känslan av brokig stadsmässighet med tydliga representanter för områdets olika utbyggnadsfaser försvagas avsevärt och försvinner nästintill helt. Det som tidigare utgjorts av en myriad av olika byggnader och skalor blir nu fyra tydligt sammankopplade storskaliga volymer med samma gestaltning.

VANFÖRESTALTEN TAPPAR KOPPLING

Som enda helt bevarade byggnad från sjukhusområdets tidigaste utbyggnadsfas hamnar Vanförestalten väster om de nya byggnadskropparna och tappar således mycket av sin naturliga koppling vidare in i området. Som förbipasserande längs Per Dubbsgatan kan effekten av detta bli att Vanförestalten såväl som Sjukhemmet längre ned i backen nu inte naturligt kopplas ihop med Sahlgrenska utan riskerar att uppfattas som en egen grupp institutionsbyggnader från slutet av 1800-talet. Detta inte minst som en följd av att den befintliga homogena material och färgsättningen nu bryts med helt nya material främmande för området.

HUVUDBYGGNADENS HÖGDEL FÖRLORAR SIN DOMINANS

Med kraftigt försvagad historisk läsbarhet och fyra nya storskaliga byggnader i ett för området avvikande material och utformning påverkas också det övriga sjukhusområdets kulturmiljövärden. Sannolikt som en naturlig följd av platsen topografiska förutsättningar byggdes det ursprungliga paviljongsjukhuset i en öst-västlig riktning, något som senare utbyggnadsfaser inte minst huvudbyggnadens högdelen har tagit fasta på. Detta är något som förslaget nya högdelen också ämnar till att efterfölja. Den nya högdelen är dock så bred och oregelbunden i sin form att den från håll, exempelvis kring Wavrinskys plats, ändå upplevs

bryta den historiskt fastlagda riktningen. Därutöver tar den nya byggnaden också över huvudbyggnadens roll som naturlig dominant och landmärke på långt håll såväl som närmare området.

RADERAR TVÅ UTBYGGNADSFASER

Planförslaget utraderar i princip två av områdets hittills fyra utbyggnadsfaser, varav Per Dubbshuset och Norra Entrébyggnaden bedöms vara särskilt viktiga för förståelsen kring sjukhusets utveckling. Utöver byggnaderna försvinner också flera av de platser som idag bidrar med lägre intensitet, lugn och en större grönska än det övriga området. Sammantaget bedöms planförslaget som nästintill förödande för Sahl-grenska sjukhusområdets samlade kulturmiljövärden.

Sammanfattande matris påverkan och konsekvens*											
	Stråk 1, Vy 1	Stråk 1, Vy 2	Stråk 2, Vy 1	Stråk 2, Vy 2	Stråk 3, Vy 1	Stråk 3, Vy 2	Stråk 4, Vy 1	Plats 1	Plats 2	Plats 3	Plats 4
Fysisk påverkan											
Visuell Påverkan											
Konsekvens											

	INGEN
	LITEN
	MEDELSTOR

	STOR
	MYCKET STOR

**Denna sammanfattande matris ger en översiktlig bild över planförslagens samlade påverkan på områdets värdebärande karaktärsdrag och egenskaper. Den visar också hur stora konsekvenser denna påverkan blir för områdets samlade kulturvärden.*

För mer detaljerade resonemang kring påverkansgrad och konsekvenser se respektive bedömning på sida 88-109 samt sammanfattande analys på s. 110.

7.14 FÖRSLAG TILL ÅTGÄRDER

Tyréns kulturmiljöutredning med antikvarisk konsekvensanalys är framtagen för att ingå som bilaga till planförslaget i samrådsskedet. Planförslaget utgår från ett koncept framtaget av SWECO architects som var det vinnande bidraget i en arkitekttävling som hölls 2015. Det denna utredning bedömt är alltså inte ett helt färdigt och spikat förslag utan snarare ramarna utifrån vilket framtida byggprojekt måste hålla sig inom. Detta innebär att det fortfarande finns möjlighet att ändra och anpassa förslaget ytterligare. Det som följer här är ett antal förslag till åtgärder som, baserat på resultatet av denna utredning och konsekvensbeskrivning, skulle kunna förbättra förslaget. Förslag till åtgärder tar helt och hållet sin utgångspunkt i vad som gynnar kulturmiljön och tar ej hänsyn till andra aspekter.

Effekten av förslaget blir att nästintill all den förståelse för det samlade området som befintliga byggnader och platser inom planområdet bidrar med samt alla de rumsliga och arkitektoniska värden som dessa innehar går förlorade. Detta motiverar att en alternativ lokalisering av projektet utreds. Om man ändå kommer fram till att detta är den bäst lämpade placeringen bör vidare arbete med anpassning till befintlig bebyggelse göras. Detta främst när det kommer till möjligheten att bevara särskilt viktiga byggnader och platser inom planområdet som är instrumentala för den samlade förståelsen kring områdets historiska framväxt och utbyggnad. Genom en vidare anpassning där färre byggnader rivs skulle denna förståelse kunna upprätthållas samtidigt som nya byggnader ändå tillförs området. För att nya tillägg till området inte ska bryta den tidigare sammanhållna karaktären gällande skala, material och färgsättning föreslås att ett gestaltungsprogram där dessa parametrar regleras i planen.

- Utred annan möjlig lokalisering av projektet för att undvika rivningar.
- Alternativt utred möjligheten att bryta upp förslaget i fler mindre volymer som smälter in i dagens bebyggelse. Skapa tillägg istället för att byta ut bebyggelse helt.
- Bevara byggnader särskilt viktiga för områdets historiska läsbarhet. (Norra Entrébyggnaden och Per Dubbshuset)
- Bevara platser och rumsbildningar som bidrar med grönska och lugnare tempo.
- Se över byggnadsvolymer och höjder i förhållande till befintlig bebyggelse. Hur förhåller sig nya volymer till huvudbyggnadens högdal?
- Reglera framtida byggnaders gestaltning och materialval genom att koppla planen till gestaltungsprogram som anpassats till områdets befintliga bebyggelse.

Tyréns AB, 118 86 Stockholm, www.tyrens.se